

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г. С. КОСТЮКА

Католик Галина Вікторівна

УДК 159.923:[376.011.3-051:615.851-053]

КОНЦЕПЦІЯ Я ДИТЯЧОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

19.00.07 – педагогічна і вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лабораторія психології навчання імені І. О. Синиці

Науковий консультант:

дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор **Максименко Сергій Дмитрович**, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, директор

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **Швалб Юрій Михайлович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра соціальної роботи, професор

доктор психологічних наук, професор **Шевченко Наталія Федорівна**, Запорізький національний університет, кафедра педагогіки та психології, завідувач

доктор психологічних наук, професор **Вірна Жанна Петрівна**, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, факультет психології, декан

Захист відбудеться « ____ » _____ 2019 року о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.45302 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01033, Київ-33, вул. Паньківська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Автореферат розіслано « ____ » _____ 2019 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Я. М. Омельченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Фундаментальні та радикальні зміни, що відбуваються в сучасному соціокультурному середовищі, зумовлюють зростання інтересу вчених та практиків до проблеми успішної, конструктивної і ефективної самореалізації психологів, яка не можлива без процесів становлення професійної концепції Я.

Традиційна модель освіти з практичної психології в Україні мало враховує специфіку концепції Я дитячого психолога-практика, акцент в значній мірі донині робиться на формування загальної системи знань, умінь та навичок.

Починаючи з дев'яностих років минулого століття формувались соціально-історичні процеси, що мають певний вплив на розвиток особистості психолога та становлення його професійних структур. Центром уваги дослідників цієї проблеми стали професійно важливі якості психолога (О.Ф. Бондаренко, М.В. Молоканов, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, О.С. Романова, Н.В. Пророк, Н.В. Чепелева, О.В. Швачко та ін.).

У більшості досліджень вказується на взаємозв'язок психографічних та професіографічних структур у контексті становлення професійної Я-концепції практичного психолога, однак зміст цього зв'язку розкривається на рівні пошуку особистісних рис і якостей психолога, які сприяють ефективності психокорекції (емпатійність, толерантність, автентичність, рефлексивність тощо). Проблема полягає в тому, що наявна освітня модель не враховує інтрапсихічних механізмів, які продукують дані якості, а тим більше не має можливості їх задіяти.

Останніми роками простежується зміщення дослідницького інтересу від розробки та опису нормативних моделей особистості та діяльності фахівця до вивчення професійної свідомості та самосвідомості даного суб'єкта діяльності (О.Ю. Артем'єва, М.Й. Боришевський, Т.М. Буякус, М.Ю. Варбан, Н.О. Кучеровська, Д.О. Леонтьєв, Л.М. Мігіна, Н.І. Пов'якель, Д.В. Ронзін, О.Є. Сапогова, Ю.М. Швалб, Н.Ф. Шевченко). В багатьох дослідженнях виказується думка про те, що основним компонентом формування Я-концепції фахівців-психологів є створення умов для розвитку та гармонізації особистості спеціаліста (І.В. Вачков, І.В. Дубровіна, М.А. Єгорова, Ф.З. Кабіров, О.А. Мальцева, Є.І. Рогов, С.Я. Ромашина, Є.Є. Сапігова, Є.А. Спіркін, Є.Д. Соколова, Є.В. Шарпановская та ін.). Однак надзвичайно рідко питання фокусується довкола концепції Я дитячого практичного психолога.

Отже, актуальність проблеми, що досліджується, визначається наступною низкою причин:

- по-перше, трансформаційними соціокультурними змінами: пережитими воєнними подіями, економічним станом, збіднінням населення, міграційними процесами. Ці трансформації висувають особливі вимоги до особистості дитячого практичного психолога, яка пов'язана з активним динамічним формуванням його концепції Я (К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, М.М. Бахтін, О.Ф. Бондаренко, М.Й. Боришевський, Е. Гідденс,

- Н. Ф. Каліна, С. Д. Максименко, Е. Л. Носенко, Я. М. Омельченко, О. П. Саннікова, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева, А. В. Фурман та ін.); з безперервним особистісним і соціальним самовизначенням, що є адекватним існуючій реальності (Н. В. Антонова, М. В. Заковоротна, Н. Л. Іванова, М. І. Пірен, Г. Теджфел, Дж. Тернер, В. О. Ядов та ін.); з трансформацією соціальної та особистісної ідентичності практичного психолога (П. Бергер, К. Джерджен, Н. В. Дмитрієва, Т. Лукман, Т. В. Румянцева, Т. В. Трандина та ін.); з утвердженням таких характеристик, як самоцінність, самовизначення, самоставлення, самореалізація (Е. П. Белинська, Л. І. Божович, Б. С. Братусь, Ж. П. Вірна, М. Г. Гінзбург, І. С. Кон та ін.);
- по-друге, потребою у систематизації та узагальненні існуючих в психології підходів і концепцій розвитку професійної концепції Я практичного психолога (І. Д. Андреева, І. П. Андрійчук, Р. Бернса, О. Ф. Бондаренко, Й. Боришевського, Ж. П. Вірної, В. Вілюнаса, Н. В. Воляннюк, О. Є. Гуменюк, М. Т. Дригус, Д. І. Іванової, В. П. Іванова, Н. Ф. Каліної, З. Г. Кісарчук, І. С. Кона, А. Ленгле, М. І. Лісіної, Д. Майерса, С. Д. Максименка, Р. Мея, О. Мироненка та ін.); пошуком її структурних компонентів і феноменологічних проявів (Т. В. Говорун, В. Л. Зливков, Н. Ф. Каліна, О. М. Кікінеджи, К. В. Коростеліна, А. В. Маричева, В. М. Павленко, М. І. Пірен, Т. В. Румянцева, В. В. Століна, Л. Б. Шнайдер та ін.); чинників, детермінант її становлення (К. О. Абульханова-Славська, Н. В. Антонова, Б. С. Братусь, Д. О. Леонтьєв, В. А. Петровський, С. Л. Рубінштейн, В. І. Слободчиков та ін.);
 - по-третє, вимогами практики, що виявляється у необхідності постійної професіоналізації концепції Я практичного психолога в умовах соціокультурних змін (О. Ф. Бондаренко, Л. П. Журавльова, І. А. Зазюн, Л. М. Карамушка, І. М. Кирилюк, С. Д. Максименко, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, О. П. Саннікова, О. Я. Чебикін, Н. В. Чепелева, Н. Ф. Шевченко, Т. С. Яценко та ін.).

Таким чином, важливість та актуальність порушеної проблеми, недостатня її наукова розробка, відсутність відповідного концептуального підходу свідчать не лише про важливість та необхідність подальших досліджень формування професійної концепції Я практичного психолога загалом, а й концепції Я дитячого практичного психолога. Остання має унікальну своєрідність та специфіку площини становлення і визначається типом особистісного розвитку та психологічного знання. Розуміння цього феномену зумовлює побудову системи освітнього простору для формування специфічної, відповідно клієнтським запитам, концепції Я дитячого практичного психолога. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури засвідчує, що в прямій постановці проблема формування концепції Я дитячих практичних психологів у системі післядипломної спеціальної освіти не була розроблена, хоча саме вона є головним вузлом, де зосереджено розбіжності між практикою підготовки фахівця та його конкретною професійною діяльністю. Відтак, актуальність та недостатнє наукове осмислення даної проблеми зумовили вибір теми нашого дисертаційного дослідження «Концепція Я дитячого практичного психолога».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Виконувалась в межах науково-дослідницьких тем Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України: «Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі» (держреєстраційний номер 0109U000558) та «Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі» (держреєстраційний номер 0114U000602). Отримані результати дали змогу сформулювати наукові висновки, що мають методологічне, теоретичне і практичне значення для педагогічної та вікової психології.

Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні Вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (протокол №1 від 04.02.2010 р.) і узгоджено на Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №7 від 26.10.2010 р.).

Об'єктом дослідження особистість дитячого практичного психолога.

Предмет дослідження — концепція Я дитячого практичного психолога як інтегративного психологічного феномену.

Мета дослідження — розробити концепцію Я дитячого практичного психолога, як основи побудови цілісної моделі освітнього психотерапевтично-дидактичного проекту з психодинамічної дитячо-юнацької психотерапії.

Завдання дослідження:

1. Розробити концепцію Я дитячого практичного психолога як підґрунтя побудови моделі динаміки формування концепції Я в онтогенезі.
2. Виявити змістові критерії взаємозв'язку психографічних та професіографічних структур у контексті формування концепції Я дитячого практичного психолога, умови формування адекватного образу професії дитячого психолога.
3. Визначити особистісні та професійні складові концепції Я дитячого практичного психолога у контексті психодинамічного підходу та представити їх в моделі континуально-ієрархічної структури концепції Я дитячого практичного психолога.
4. З'ясувати теоретико-методологічні аспекти професійної підготовки дитячих психологів-практиків у післядипломному професійному просторі та конкретизувати вимоги до сучасної професійної освіти дитячого психолога у контексті формування його концепції Я.
5. На основі теоретичної рефлексії та практичного психотерапевтичного досвіду супервізорства розробити програму післядипломної підготовки фахівців з психодинамічної інтегративної дитячої та юнацької психотерапії та втілити її на практиці у вигляді спеціалізованих психотерапевтичних проектів, у структурі яких передбачуватиметься первинне психотерапевтичне інтерв'ю, практичні, теоретичні, волонтерські едукативні блоки.
6. На основі зібраного та накопиченого в освітніх проектах емпіричного матеріалу виявити особливості та динаміку формування концепції Я практичного психолога в освітньому напрямку «Психодинамічна інтегративна дитячо-юнацька психотерапія» та узагальнити результати.

Концепція дослідження. Концепція Я психолога-практика розглядається як складний феномен: багатошарова психічна реальність, що включає різні рівні організації психічної діяльності: індивідуальні основи, колективні основи, онтогенетичні основи, соціальні основи та самореферентність, які підлягають рефлексивній експлуатації в терапевтичному стосунку з клієнтом.

Запропоновано психодинамічний підхід до розуміння формування концепції Я. Синтезувавши різні наукові дослідження концепції Я у контексті запропонованої нами парадигми, було створено модель формування концепції Я в динамічному та статичному вимірах. Описано раніше не досліджувані аспекти загальної структури концепції Я, що інтегруватимуться в подальшому в професійну складову концепції Я дитячих практичних психологів. Виокремлено первинні передумови формування складових цього феномену, що являють собою ядро подальшого розвитку концепції Я, починаючи з пренатального та постнатальних етапів розвитку з урахуванням ментального простору пренатальної самості, які закладаються у підґрунтя розуміння професійного стосунку дитячого психолога-практика з різними категоріями клієнтів. Особистісні складові концепції Я також розглядаються у векторі психодинамічного наукового розуміння самого процесу психотерапевтичного впливу, у якому головним серед неспецифічних факторів визначено стосунок, який імпліцитно укладається між психологом та його клієнтом, і який забезпечує другому корегуючий досвід для інтерналізації, і як наслідок, гармонізацію його власного Я. Звідси викристалізовується та обґрунтовується необхідність створення спеціальної організації освітніх форм та психотерапевтичних досвідів для самих практичних психологів (що працюють з дітьми різних вікових категорій, починаючи з немовлячого віку та пренатального розвитку плода, а також їх оточенням). Ці форми включають комплекс можливостей та спеціалізованих цілеспрямованих психотерапевтичних впливів задля формування та реконструювання особистісних та професійних складових концепції Я, а відтак оволодіння дитячими психологами-практиками специфічними методами психотерапевтичних інтервенцій. Для впровадження на практиці освітніх проєктів первинно розроблені та візуалізовані у теоретичних моделях інтрапсихічні та інтерперсональні індивідуальні та соціальні змісти концепції Я. Запропоновані: модель континуально-ієрархічної структури концепції Я дитячого практичного психолога, теоретична модель формування професійної складової концепції Я дитячого практичного психолога; освітня психотерапевтична модель, що візуалізує площини психотерапевтичних інтервенцій та інтеграцій компенсованого особистісного досвіду й едукативних компонентів. Ця модель апробована на протязі 18 років у вигляді психотерапевтичних освітніх проєктів за напрямком «Психодинамічна інтегративна дитячо-юнацька психотерапія». Якість освітньої програми відрефлексована у процесі супервізій, інтервізій та спостереження за досвідом

професійної діяльності випускників проектів. Констатовано множинний позитивний практичний досвід учасників проектів — практичних дитячих психологів.

Методичний інструментарій складався із:

- *загальнологічних методів та прийомів теоретичного пізнання* — аналізу, синтезу, зіставлення, порівняння, узагальнення, абстрагування, систематизації, теоретичного моделювання;
- *генетико-моделюючого методу* — принципу аналізу за одиницями, принципу єдності біологічного та соціального, принципу креативності, принципу рефлексивного релятивізму, принципу єдності експериментальної та генетичної лінії;
- *емпірико-організаційних методів* — гіпотетико-дедуктивного методу як загального способу організації дослідження, ідеографічного підходу до аналізу ціннісної свідомості особистості та поєднання ідеографічного і номотетичного підходів у реконструкції імпліцитних змістів психокорекційних та психотерапевтичних інтеракцій; методик та процедур емпіричного дослідження — інтроспекція змістів самосвідомості, метод нарацї та рефлексїя структур концепції Я в психотерапевтичному сетінгу засобами авторських проективних технїк та психодїагностичного комплексу;
- *методів активної психологічної дидакції* (регресивні розитковї методи, психокорекційні едукатїйні завдання, волонтерські практики, теоретичні блоки, супервїзїї, інтервїзїї тощо);
- *методів аналізу даних* — методи багатовимірної статистики, методи статистичного висновку, типологізація, графічне моделювання, психо-семантична реконструкція імпліцитних змістів концепції Я.

Етапи та організація дослідження. Дослідження тривало протягом 16 років з 2000 по 2016 рр. Воно побудоване у форматі лонгітюдного дослідження, що здійснювалось в 11 авторських освітніх 5-річних проектах з психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії, які проводились нами у містах Львові, Одесі, Києві та Дніпрі (Дніпропетровську). Загальна кількість учасників проектів 270 осіб. Дослідження проводилось перед початком освіти на проекті, під час первинного психотерапевтичного інтерв'ю, задїюючи описану у відповідному розділі даної дисертації психодїагностичну систему СЕДНОР+, під час освітнього процесу та при завершенні проекту через 5 років.

В проектах навчались професійні практичні психологи, які отримали вже освіту у якомусь із напрямків психотерапії та мали професійні досвіди або бажали його мати у роботі з дитячо-юнацькою категорією клієнтів. Кожна навчальна група налічувала до 35 учасників. Навчальні семінари відбувались шість раз на рік по два дні або чотири рази на рік по три дні (кількість освітніх годин зберїгалась та тематика семінарів теж була сталою). Між семінарами відбувались самозустрїчі (підгрупи) учасників з метою відпрацювання та відреагування динамічних та особистїсних аспектів, які опрацьовувались

на попередніх психотерапевтичних семінарах в рамках освітніх проектів. Результати підгруп протоколювались у вигляді рефлексій та опрацьовувались в контексті лонгітюдного дослідження.

Нами було розроблено програму та описано організацію емпіричного дослідження, спрямованого на перевірку теоретичної континуально-ієрархічної структури концепції Я дитячого практичного психолога, як складного психічного явища, що має певні прояви на формально-динамічному рівні, змістовно-особистісному й імперативному рівнях; розкрито основні принципи організації та зміст емпіричного дослідження; обґрунтовано репрезентативність вибірки; визначено та описано методичну процедуру дослідження концепції Я дитячого практичного психолога. На основі емпіричного дослідження було засвідчено, що розроблений нами концептуальний підхід до багатоступеневої освіти психолога-практика в галузі психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії був інтерналізований по завершенню навчання в цілісну концепцію Я учасників освітнього проекту.

Надійність та достовірність результатів дослідження базована на обґрунтованих методологічних засадах, теоретичній основі, різносторонньому аналізі предмета дослідження. З огляду на мету дослідження, його завдання, об'єкт та предмет, сформовано психодіагностичний комплекс, сформовано експериментальну групу досліджуваних, представлено достатній емпіричний матеріал та підібрані відповідні кількісні методи аналізу за допомогою статистичного підходу.

Кандидатська дисертація «Исследование воображения учащейся молодежи» було захищене 1990 році. Захищені положення кандидатської дисертації в докторській дисертації не використовувались.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

вперше:

- обґрунтовано поняття концепції Я дитячого практичного психолога в контексті психодинамічного підходу, яка розглядається як структурно-функціональна, динамічна, інтегральна властивість особистості;
- обґрунтовано основні методологічні принципи формування концепції Я фахівця з психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії;
- побудовано теоретичну модель формування концепції Я в онтогенезі;
- побудовано модель континуально-ієрархічної структури професійної та особистісної складових концепції Я дитячого практичного психолога; експліковані та описані компоненти кожного рівня;
- структуровано етапи та виявлено особливості трансформації концепції Я дитячого практичного психолога, а також запропоновано теоретичну модель становлення концепції Я дитячого практичного психолога, відповідно до якої розроблено структуру та зміст післядипломної професійної підготовки за напрямом «Психодинамічна інтегративна дитяча та юнацька психотерапія»;

- окреслено умови та етапи формування значимих для практичного психолога систем взаємодії з клієнтами дитячо-юнацької категорії та їх оточенням;
- розроблена та пройшла апробацію психотерапевтично-дидактична програма освітнього проекту;
- розроблено, апробовано та коректовано систему психотерапевтичних інтервенцій в контексті формування концепції Я дитячого практичного психолога, як засобу майбутньої успішної взаємодії практичного психолога з дитячо-юнацькою категорією клієнтів та їх оточенням;
- сформовано навчально-професійне поле для становлення концепції Я дитячо-юнацького психолога в єдності операційно-технічних, рефлексивно-оцінкових та смислових компонентів.

Практичне значення дослідження: розроблено, теоретично обґрунтовано та апробовано психодіагностичний комплекс методик, спрямований на дослідження формально-динамічних, особистісно-змістовних, соціально-імперативних і процесуальних характеристик концепції Я дитячого практичного психолога у тому числі: створено проєктивний тест «Візуалізація концепції Я», для діагностики різних структур концепції Я дитячого практичного психолога. Побудовано, апробовано та верифіковано структурно завершену програму 5-річної професійної психокорекційної освіти в галузі психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психокорекції та психотерапії, в основі якої лежить формування концепції Я майбутнього психолога-практика засобами психотерапевтичного та психокорекційного опрацювання «дефіцитів» його особистісної концепції Я та супутній теоретичній рефлексії, а також інтерналізації базових технік психокорекційного та психотерапевтичного впливу. Програма, побудована на цій моделі може використовуватись практичними психологами та соціальними працівниками у діяльності науково-практичних центрів, науково-дослідних лабораторіях, дискусійних психологічних клубів, освітніх проєктах та курсах підвищення кваліфікації практичних психологів, а також в роботі шкільних психологів та психологів у дошкільних закладах освіти. Набуті знання можуть використовуватись в приватній практиці практичних психологів та у закладах клінічного профілю. Отримані результати досліджень можуть застосовуватись при підготовці та перепідготовці психологів.

Теоретичні положення й практичні висновки дисертаційного дослідження використовуються під час лекційних та практичних занять у курсах «Загальна психологія», «Психологія особистості», «Педагогічна та вікова психологія», «Психокорекція», «Дитяча та юнацька психокорекція та психотерапія», при організації науково-дослідницької практики студентів і магістрів, а також у роботі практичних психологів, що працюють з дитячо-юнацькою категорією клієнтів.

Впровадження результатів дослідження здійснювалося шляхом розробки і проведення повного циклу спеціалізованого психокорекційно-психотерапевтичного навчання в методі психодинамічної інтегративної

дитячо-юнацької психотерапії в рамках освітніх проектів та у виконанні бюджетних тем Львівського національного університету імені Івана Франка: 2005–2007 рр. «Критерії психологічного здоров'я студентської молоді» (номер держреєстрації 0105U002222); 2008–2009 рр. «Індивідуальні цінності та сенсожиттєві орієнтації в структурі психологічного здоров'я» (номер держреєстрації 0108U004132); 2010–2011 рр. «Структурно-функціональна модель психологічного здоров'я особистості» (номер держбюджетної теми 0110U001364); 2012–2013 рр. «Формування життєвої перспективи засобами психологічного тренінгу» (номер держреєстрації 0112U001270). Розробки та проведення спеціалізованих лекційних спецкурсів в освітніх просторах ЛНУ ім. Івана Франка та Інституту післядипломної освіти ЛНУ (довідка про впровадження), Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № 424 від 16.10.2015), Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи НАПН України № 137 від 09.11.2015 р.), Національного університету «Острозька академія» (довідка про впровадження № 0007 від 02.05.2019), Львівського державного університету внутрішніх справ (довідка про впровадження 07.05.2019 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 568 від 02.05.2019 р.), Запорізького національного технічного університету (довідка про впровадження № 235 від 10.10.2018 р.), Торунського університету імені Миколи Коперніка та FUNDACJI «SWIATLO» (Польща).

Особистий внесок автора у статтях, котрі написано у співавторстві полягав у тому, що автор розробив ідею концептуалізації психодинамічного підходу в інтегративній дитячо-юнацькій психокорекції й психотерапії як окремого самостійного психотерапевтичного напрямку, та створення професійної програми підготовки фахівця у галузі психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психокорекції й психотерапії сфокусованій на формування концепції Я дитячого практичного психолога.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження було представлено на обласних, всеукраїнських та міжнародних конференціях: науково-практична конференція УСП «Дитяча та юнацька психотерапія в Україні: основні напрямки роботи» (м. Львів, 2003); науково-практична конференція УСП «Деадаптована дитина: напрямки психотерапевтичної та психокорекційної допомоги» (м. Львів, 2004); науково-практична конференція УСП «Теоретичні та практичні аспекти дитячої та юнацької психотерапії» (м. Львів, 2005); міжнародна конференція з дитячої та юнацької психотерапії «Дитяча та юнацька психотерапія в Україні — 5-річний досвід роботи» (м. Львів, 2006); міжнародна науково-практична конференція «Проблема психологічного здоров'я у сучасній психотерапії» (м. Львів, 2006); міжнародна конференція «Дитина в мені: психотерапія мого дитинства» (м. Львів, 2008); 2-й Світовий конгрес з психотерапії (м. Відень, 1999); 3-й Світовий конгрес з психотерапії (м. Відень, 2002); XI Євроконгрес

з психотерапії «Психотерапія — Ідентичність та суперечності» (м. Львів, 2003); Євроконгрес з психології «Схід і захід, чи можемо ми знайти шляхи до порозуміння» (м. Відень, 2008); науково-практична конференція «Дитячі ігри — забави дорослих: психотерапія життєвих сценаріїв» (м. Львів, 2009); науково-практична конференція «Психологічна та психотерапевтична допомога дітям та молоді» (м. Ужгород, 2010); науково-практична конференція «Глобалізація та ідентичність» (м. Київ, 2010); науково-практична конференція з міжнародною участю «Соціальна адаптація дорослих осіб з порушенням розвитку» (м. Львів, 2012); Всеукраїнська міждисциплінарна науково-практична конференція «Українська психотерапія у пошуках свого місця в суспільних науках» (м. Львів, 2013); міжнародна науково-практична конференція «Є життя в комі!» (м. Торунь, Польща, 2013); Перший Світовий конгрес дитини «Ідентичність і сім'я» (м. Київ, 2014); всеукраїнська науково-практична конференція «Формування конкурентоспроможності практичного психолога у процесі професійної підготовки» (м. Київ, 2014); науково-практична конференція УСП «Психотерапія в часі суспільних потрясінь» (м. Львів, 2014); Українська науково-практична конференція «Вихід із хаосу: криза як ресурс» (м. Київ, 2014); конференція «Львівські психіатричні зустрічі»: «Війна. Травма. Зцілення...» Інституту психічного здоров'я та Українського Католицького університету (м. Львів, 2014); всеукраїнська конференція «Методичні та психологічні аспекти профілактики шкільної дезадаптації» (м. Львів, 2015). V Міжнародна науково-практична конференція з християнської психології «Родина як простір становлення та відновлення особистості» (м. Львів, 2018); конференція з міжнародною участю «Основи психотерапії» (м. Львів, 2018); XXIV науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні питання психотерапії та психології» (м. Чернівці, 2018); науково-практичний семінар «Посилення громадської уваги до проблем адаптації спільнот до наслідків воєнного конфлікту» (м. Львів, 2018); Торунський міжнародний семінар студій неповносправності в університеті М. Коперніка «Psychoterapia — wsparcie w roznych wymiarach zycia» (м. Торунь, Польща, 2018). Результати дослідження представлялись в лабораторії психології навчання ім. І. О. Синиці.

Публікації. Матеріали дослідження знайшли відображення у 54 наукових працях, з них 11 опубліковано у виданнях, включеного до переліку, затвердженого Міністерством освіти і науки України, 11 — міжнародних наукометричних виданнях (з яких 7 закордонних), в 11 вітчизняних та закордонних монографіях, 5 науково-методичних доробках, 16 — в інших наукових виданнях та виданнях апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 413 найменування, із яких 125 іншомовних та 190 додатків. У тексті роботи представлено 76 рисунків на 37 сторінках та 7 таблиць на 9 сторінках. Основний текст дисертації викладено на 396 сторінках, загальна кількість 580 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, вказано об'єкт, предмет, мету та завдання роботи, сформульовано гіпотезу і завдання наукового пошуку, презентовано базові теоретико-методологічні положення та методи дослідження, висвітлено його наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, подано дані про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі «Науково-методологічні підходи до розуміння динамічних аспектів розвитку концепції Я практичного психолога в онтогенетичному контексті»** представлено комплексний підхід до розуміння концепції Я та її функцій у життєдіяльності особистості, трактування динаміки формування концепції Я в онтогенетичному ракурсі. Узагальнення теоретичних підходів в історичному та сучасному контекстах до визначення концепції Я дає підстави стверджувати про багатоаспектність та мультидисциплінарність самого поняття зокрема, як: систему уявлень людини про себе, про свої фізичні, інтелектуальні, характерологічні, соціальні та інші властивості (Р. Бернс, А. Маслоу, Р. Мей, К. Роджерс), те, що людина вважає собою, та те, що вона вважає своїм (У. Джемс), те, що людина означає для себе (Т. Шибутані) відносно стійку, не завжди усвідомлювану, неповторну систему уявлень індивіда про себе, на основі якої він будує свої взаємовідносини з людьми (А. В. Петровський і М. Г. Ярошевський). Вивчення цих підходів дозволило констатувати, що вони мають спільну аналізовану предметну сферу, але при цьому різними є акценти, які фокусуються на певних структурних компонентах концепції Я. Такими підходами у сучасній психології є:

- *генетико-модельючий* (С. Д. Максименко, В. В. Клименко, А. В. Толстоухов та ін.), де витоком особистості в цілому, у тому числі її концепції Я є нужда, як енергетично-інформаційна сутнісна якість, що забезпечує експансію життя в онто- і філогенезі. Ознаками концепції Я слід вважати, по-перше віднесеність до якогось заздалегідь визначеного масштабу, критерію, зразка, еталону; по-друге — наступність, тобто обумовленість розвитку концепції Я попередніми стадіями розвитку; по-третє, цілісність, коли система Я розвивається як інтегрована єдність, по-четверте, універсальність розвитку потенцій концепції Я, які є самоціллю;
- *психоаналітичний* (А. Вертман, Е. Еріксон, Н. Ф. Каліна, О. О. Крутікова, А. В. Маричева, Дж. Марсія, З. Фройд та ін.), у якому фокус аналізу центрується на процесі побудови онтогенезу індивідуального Я, й трактується як інтрапсихічна, самопродукуюча та динамічна структура, що здатна створити відчуття самості, безперервності розвитку та самоузгоджованості особистості та має зв'язок з самовизначенням й включає, згідно з модульностями концепції Я, пошук цілей, та формування ціннісно-мотиваційних структур;
- *інтераційний* (Е. Гоффман, Р. Дженкінс, Дж. Мід, Р. Фогельсон, Ю. Хабермас, Б. Шефер, Б. Шлейдер та ін.), у якому «Я» розглядається в

площині соціально-інтеракційної інтегрованості та спроможності індивіда до самосприйняття в контексті життєдіяльності;

- *структурно-динамічний* (Е. П. Белинська, М. Й. Боришевський, Ж. П. Вірна, Т. В. Говорун, О. Є. Гуменюк, В. Л. Зливков, О. М. Кікінеджи, Н. Л. Іванова, К. В. Коростеліна, Т. М. Румянцева, В. М. Павленко, В. В. Столін, А. В. Фурман, Л. Б. Шнейдер та ін.), у якому сутність концепції Я відповідає сутності образу Я, та розглядається як динамічна система. Ця система має нелінійну будову, складну структуру та передбачає процеси рефлексій особистістю своєї приналежності до певних соціальних утворень;
- *когнітивний* (Г. Брейкуелл, Г. Теджфел, Дж. Тернер, М. Яромовіц та ін.), у якому аналізується динаміки інтрапсихічного та інтерперсонального просторів у процесі їх актуалізації, а сама концепція Я розглядається як мисленнева система, що є регулятором біхевіоральних процесів у певних соціальних вимірах;
- *наративний* (К. Джерджен, А. Гідденс, Л. Хагендорн, Л. Хадді, Н. В. Чепелева та ін.), у якому концепція Я розглядається як наратив, що формується в контексті антиципації життєвих подій;
- *трансперсональний* (С. Грофф, К. Грофф, А. Мінделл, Н. Сабрин, Б. Якель та ін.), у якому розглядаються глибинні пласти психіки, самоінтеграція в ці пласти пов'язана з посиленням самототожності та відповідно концепції Я. При цьому відчуття власного Я звернені до архетипічних просторів, перинатального і трансперсонального досвідів, що знаходяться у підґрунті концепції Я;
- *інтегративний* (В. В. Козлов, У. Уілберг), у якому пропонується інтеграція вищезначених напрямків. Ця концепція базується на інтегративній методології, а саме — «принципі багатомірності істини». Цей підхід мультимірно трактує поняття концепції Я, в якій наявні глибинні, особистісні та соціальні компоненти. Жоден з них не розглядається як домінуючий чи підпорядкований, вони знаходяться у «партнерській» взаємодії.

Таким чином, багатогранність трактувань феномену концепції Я обумовлена не лише методологічними принципами науковців, а й відмінностями у суб'єктивному сприйнятті самого поняття «концепція Я». Уніфікованого визначення поняття цього феномену в сучасній психології не існує, що є характерним для постмодерного наукового простору, з одного боку, і наявності складної багатопланової природи досліджуваного явища — з іншого. Виходячи з реалій та опираючись на системний аналіз наукових пропозицій досліджуваної проблеми визначимо, що під концепцією Я більшість дослідників розуміють складний феномен: багатопланову психічну реальність, що включає різні рівні свідомості, індивідуальні основи, колективні основи, онтогенетичні основи, соціальні основи, самореферентність (Е. Еріксон, О. Є. Гуменюк, С. Д. Максименко, У. Уілберг та ін.), а також розуміють цей феномен як найважливішу характеристику особистості, як інтеграцію вищезгаданих основ

та всіх рівнів свідомості. Багатогранністю та неоднозначністю вирізняються також теоретико-емпіричні дослідження концепції Я. Тож, можна дійти висновку, що на тепер немає єдності у трактуванні феномену концепції Я. Серед них можна виділити найвживаніші:

- концепція Я як запорука здорової особистості через відчуття власної безперервності й цілісності в часі та просторі. Таке тлумачення притаманне для психоаналітичного (Е. Еріксон, Г. Когут, З. Фройд та ін.) та інтеракціоністського підходів (Е. Гоффман, Б. Мелтцер, Дж. Петрас, Б. Шефертаін.);
- ототожнення понять «Самість» («Я», «Селф») та «концепція Я». У ряді концепцій в різні часові періоди XIX–XXI ст. концепція Я осмислюється як інтрапсихічна інстанція, що утворюється завдяки здобуттю та засвоєнню досвіду, усі частки якої («конструктивні» та «деструктивні») інтегровані в цілісну структуру. Таке тлумачення притаманне більш психодинамічній парадигмі, де наголошується на несвідомих частках даної структури (Дж. Мід, О. Кернберг, К. Г. Юнг та ін.);
- ототожнення понять «концепція Я» та «ідентичність», які трактуються як мисленнева система, що є регулятором поведінки відповідно до ситуацій. Ідея виходить із парадигми когнітивної психології (К. Лонге-Хігінс, Д. Мар, Дж. Тернер, Г. Тайфель та ін.);
- Ототожнення понять «концепція Я» та «образ Я». Згідно даного тлумачення, наслідком діяльності самосвідомості є концепція Я або, іншими словами, образ Я. Ці поняття мають синонімічний характер та унеможливають суб'єктивізацію поглядів у розумінні суті феномену (Х. Ремшмідт, І. С. Кон, Ф. Райс та ін.);
- концепція Я визначається як асоціативна мережа оцінкових змістів власного образу, що включає асоціації між образом Я та різноманітними інтрапсихічними змістами, що уможливають їхню описовість (А. Айзендорф, Г. Банзе, П. Коста, Р. Мак-Крає, С. Мюке та ін.).

Також у різноманітних тлумаченнях структурних компонентів концепції Я особистості, спостерігаються дві суперечливі позиції. Одна з них розглядає концепцію Я як цілісну структуру, що інтегрує різні частини: інтерналізовані ролі, ментальні та поведінкові моделі, ідентифікації, соціальні норми. Ряд учених (Г. Брейкуелл, Н. В. Дмитрієва, В. Л. Зликов, Н. Л. Іванова, С. Д. Максименко, М. В. Папуча, О. П. Саннікова, А. В. Сергеева та ін.) вважають, що існує нерівнозначність частин концепції Я й взаємозв'язків між ними. Ця структура є змінною у часі і в просторі, що сприяє її подальшій інтеграції, розвитку та переструктуруванню і уможлиблює функціонування механізмів адаптації. В іншій позиції (Н. В. Антонова, Р. Бернс, К. Джерджен, М. Р. Гінзбург, М. В. Заковоротна, І. С. Кон, Т. В. Румянцева, Т. В. Трандіна, О. В. Ядов та ін.) цей феномен трактується як сукупність уявлень особистості про себе, емоційні стани, патерни, цінності, мотивації, що ситуативно актуалізуються. Цей феномен є поєднанням різнобічних, часом суперечливих елементів

цієї ж структури. Ці структури дозволяють особистості адаптуватись та відреагувати ситуації, що є динамічними. Змісти багатогранності та розбіжностей у цих структурах полягають лише у способах їхньої внутрішньої організації. Узагальнення теоретичних підходів до проблематики дослідження концепції Я як цілісної якості особистості свідчить про необхідність пошуку і формування нових концептуальних засад, що дозволить інтегрувати та систематизувати досить суперечливі тенденції у теоретичному та практичному тлумаченні досліджуваного феномена для більш ефективного його застосування в науковому та практичному просторах. Тому на основі синтезу різних підходів до розуміння концепції Я та її структурних компонентів нами побудовано інтегративну структурну модель. Також виокремлено чотири основні складові структури концепції Я: когнітивну, що відображає уявлення людини про себе та основні характеристики її самосприйняття, емоційну, як сукупність оцінкових характеристик своєї особистості та пов'язаних з ними переживань, ціннісно-орієнтовану, чи спонтанно-духовну та вчинково-креативну, тобто поведінкову. Їх покладено в основу розуміння формувального впливу на концепцію Я дитячого практичного психолога. Ґрунтуючись на парадигмі генетико-моделюючого підходу (С.Д. Максименка), нами змодельовано динаміку формування концепції Я в онтогенетичному ключі, де всі процеси запускаються із зачаттям, пренатальним перебігом та народженням дитини і розвиваються постадієво (де кожна попередня стадія є підґрунтям для формування подальшої), водночас формування пренатальної та постнатальної самостей, далі — Я-ідентичності і на завершення — концепції Я, як найбільш зрілої багатосферної структури, що охоплює інтерналізовану соціальну сферу, інформаційно-процесійну, мотиваційну та сфери самосвідомості й настанов (рис. 1).

Модель динаміки формування концепції Я в онтогенезі є результатом комплексного аналізу та узагальнення різних наукових підходів стосовно розуміння передумов формування концепції Я. Серед таких підходів — концепція самості як архетип цілісної особистості (Г. Когут, Дж. Мід, Х. Турецька, Х. Хартманн, К. Юнг), чи як уявлення людини про себе, яке виникає на основі минулого і теперішнього досвіду та очікувань майбутнього (Ч. Кулі, К. Роджерс, Х. Теджфел, Дж. Тернер та ін.). Передумовою формування концепції Я є також пошук суспільних зв'язків, наявність іншого та взаємодії з ним як фактору виникнення власного Я (Ж. Лакан, Р. Мей, А. Пріц, В. Цімпріх, Б. Якель та ін.).

У розділі обґрунтовано, що індивідуальний пошук суспільних зв'язків є початком становлення особистості, який й в кінцевому підсумку призведе до формування концепції Я. Значну увагу приділено питанню встановлення функціональних систем групового спілкування, які становлять нейрофізіологічну основу етапного переходу до соціальної поведінки, починаючи з пренатальних чинників людської інтерсуб'єктивності як первинного підґрунтя інтегральної концепції Я (П.К. Анохін, В.М. Смірнов, О.В. Смірнов, Б. Якель, К.Г. Юнг).

Рисунок 1. Динамічна модель формування концепції Я в онтогенетичному ракурсі

Аналізуючи динаміку передумов формування концепції Я на ранньому пре-постнатальному етапі, обґрунтовано, що у векторі первинних стосунків індивіда утворюється інтерперсональний зв'язок на основі інтраутерної присутності матері, який переходить на наступний етап постнатальних стосунків, де формування прив'язаності спричиняє інтерналізацію (А. Адлер, Дж. Бруннер, М. Горовіц, Ж. Піаже, А. Фройд, К. Г. Юнг) або іншим терміном інтеріоризацію (Л. Виготський, П. Гальперін, С. Максименко) стосункових диспозицій та інтроєктивний простір індивіда, які своєю чергою формують його комунікативний прижиттєвий вектор. На наступних етапах розвитку есенційний симбіоз, а також вдала сепарація може надати новий поштовх у розвитку більш зрілих структур, які ставитимуть передумови формування концепції Я. Наступна фаза розвитку полягає в постнатальному контексті стосунків та формуванні постнатальної самості. Обґрунтовано те, що якість ранньої прив'язаності (англ. — «bonding», нім. — «bindung»), задоволення базових дитячих его-потреб у дзеркалізації, ідеалізації та альтер-его творить основу для формування первинного образу Я та ядрової ідентичності. Вказано, що подальший розвиток концепції Я пов'язаний зі

стадією індивідуації-сеперації, у якій ідентичність структурується довкола перших сталих ментальних образів себе і світу. Динаміка ідентичності полягає в постійних ідентифікаціях особистості з об'єктами зовнішнього світу, які відповідають її глибинному психічному життю. Вона у своїй генезі еволюціонує від ранніх неусвідомлених довербальних відчуттєвих до вищих раціональних диференційованих соціокультурних форм та концепції Я. Отже, в контексті комплексного підходу, синтезовано різні наукові дослідження концепції Я, проаналізовано складові концепції Я: описано раніше не досліджувані аспекти та функції загальної структури концепції Я, які інтегруватимуться в подальшому у професійну складову концепції Я дитячих практичних психологів. Запропоновано психодинамічний підхід до розуміння формування концепції Я.

У другому розділі роботи *«Змістовні критерії взаємозв'язку психографічних та професіографічних структур у контексті формування концепції Я дитячого практичного психолога»* узагальнено та уточнено перелік об'єктивних та суб'єктивних критеріїв ефективності психолога-практика. Обґрунтовано методологічні принципи моделі концепції Я дитячого практичного психолога у контексті континуально-ієрархічного та психодинамічного підходів як базових в методології генези концепції Я дитячого практичного психолога; визначено систему теоретичних підходів по проблеми розвитку та психологічних чинників становлення компонентів континуально-ієрархічної структури концепції Я дитячого практичного психолога; розроблено теоретичну модель становлення концепції Я дитячого практичного психолога. Аналіз наукової літератури з проблеми формування концепції Я дитячого практичного психолога виявляє одночасне використання різних психологічних уявлень щодо особистісної та професійно важливих якостей. Представлено огляд теоретичних підходів щодо характеристик професійної свідомості психолога практика та етапів її формування, особливостей професійного мислення психолога, структури інтелектуальної готовності до вирішення консультативних завдань, висвітлено сучасну тенденцію надання особливого значення цілісному формуванню професійної свідомості практичного психолога, а також впровадженню акмеологічних орієнтирів у теоретичний аналіз професійного становлення практичного психолога. Сформульовано концепт професійного становлення психолога-практика та проаналізовано його змістовне наповнення, зокрема, комунікативну компетентність фахівця, єдність свідомих та несвідомих аспектів психіки, ціннісно-змістові компоненти в структурі концепції Я психолога-практика. В ряді досліджень представлено модель «ідеального психолога-практика», що включає чотири блоки професійно важливих якостей: мотиваційний; комплекс соціально-перцептивних цінностей; операційні процеси обробки і осмислення соціальної інформації; якість передачі інформації, впливу на інших людей та узагальнення. Зазначено, що професійна концепція Я як складова цілісної

концепції Я визначається як сукупності уявлень суб'єкта про свою життєву позицію, перспективи і цінності у контексті здійснення обраної професійної діяльності (Г.С. Абрамова, І.П. Андрійчук, А.О. Реан, З.Л. Становських, Є.В. Чорний, Н.В. Чепелева та ін.).

Далі зазначено, що зв'язок між особистісним та професійним ресурсом в контексті діяльності дитячого психолога-практика є значно глибшим і більш принциповим, ніж в будь-якій іншій професії. Аналіз наукової літератури з проблем формування професійної Я-концепції практичного психолога виявляє одночасне використання таких різних психологічних понять як розвиток, формування, становлення, трансформація, які часто застосовуються як синоніми (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьев, Л.І. Анциферова, Р.Бернс, О.О. Бодальов, Л.І. Божович, А.В. Брушлинський, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, Е.Л. Носенко, Г. Олпорт, С.Л. Рубінштейн, Д.І. Фельдштейн та ін.). У науковій літературі класиками психології: Б.Г. Ананьевим, Л.І. Божович, Л.С. Виготським, О.М. Леонтьєвим, С.Д. Максименком, С.Л. Рубінштейном — використовується поняття «розвиток особистісних структур», що розглядається як закономірна видозміна в часі, виражена в кількісних, якісних і структурних перетвореннях.

Спираючись на вищесказане, можемо визначити зміст поняття формування концепції Я практичного психолога, зокрема дитячого, і охарактеризувати цей процес як закономірну якісну зміну уявлень про себе й своє місце у професійному просторі під впливом різних чинників, що призводить до якісного та кількісного переструктурування елементів всієї концепції Я особистості. Аналіз поняття «формування особистості» в ряді наукових підходів, викладених у роботах Б.Г. Ананьева, Л.І. Анциферової, О.О. Бодальова, М.Й. Боришевського, С.Д. Максименка, А.В. Сергеевої та ін. дозволив у психологічному аспекті визначити процес формування професійної концепції Я як необхідний момент соціалізації, професіоналізації, акультурації тощо, у ході якого проявляється вплив всієї сукупності чинників особистісного становлення, включаючи професійне становлення. Процеси розвитку та формування професійної концепції Я особистості супроводжують один одного. Однак у формуванні підкреслюється цілеспрямованість впливу на концепцію Я особистості в процесі соціалізації та професіоналізації. Результатом розвитку та формування професійної концепції Я особистості є її новий якісний стан. Слід зазначити, що процес становлення професійної концепції Я розуміється як одночасна інтеграція, інтерналізація і диференціація різних елементів професійних структур та водночас напрацювання, тренування певних необхідних особистісних якостей. Так, встановлено, що серед особистісних параметрів, які визначають професійну успішність психолога, на основі теоретичного аналізу виокремлено гармонійність та узгодженість концепції Я, діалогічну орієнтацію фахівця в процесі консультування, етичність та орієнтацію на внутрішні цінності, гнучкий комунікативний стиль, здатність до емпатії, повагу до індивідуальності

клієнта, емоційну толерантність, автентичність та конгруентність, високий рівень рефлексії, здатність до типологічного соціального мислення (А. Адлер, Г.С. Абрамова, І.П. Андрійчук, Б.Б. Іваненко, М.В. Молоканов, А.О. Реан, Н.В. Чепелева, Є.В. Чорний, Н.В. Шевченко, Т.С. Яценко та ін.). В контексті цього встановлено, що головним серед неспецифічних чинників, які визначають успіх психотерапевтичного впливу, сьогодні визнано стосунок, що імпліцитно укладається між психологом та його клієнтом і який забезпечує клієнтові корегуючий досвід для інтерналізації і, як наслідок, гармонізацію його власного Я (О.І. Мироненко, Я.М. Омельченко, О.О. Фільц, А. Пріц, Е. Викукаль, В. Цімпріх та ін.). Тому, з точки зору якості психотерапевтичного стосунку важить насамперед комунікативна компетентність дитячого практичного психолога, яку включають як центральну опцію професіограми. Комунікативна компетентність означає здатність дитячого психолога до ідентифікації з емоційними запитами дитини-клієнта, внутрішній дозвіл бути заангажованим в якості об'єкта перенесення, не втрачаючи рефлексії (спостерегаючого Я) та автономії під тиском інтенсивних позитивних чи негативних проєкцій. Психологу необхідна професійна налаштованість на усвідомлення несвідомих аспектів власної психіки, щоб не вдаватися до захисних спотворень при складних трансферентних викликах. Інакше фахівець залишається емоційно й когнітивно ригідним, нечутливим до всієї гами змістів переживань дитини-клієнта, а також до власних проявів поведінки, мотивованої захисними механізмами та позасвідомими смислами. Констатовано, що основним інструментом професійного впливу є власне Я дитячого психолога-практика, його інтерсуб'єктивний ресурс, тобто те, що становить фундамент його особистісної концепції Я. Саме концепція Я структурує те, як людина будує емоційні стосунки з оточуючими. Згідно з нашим визначенням, концепція Я — це інтерналізовані частки різних інтерперсональних взаємодій, які екстерналізуються у вигляді уявлень особистості про себе в стосунку до інших, визначаючи її комунікативну пропозицію та самопрезентацію. Професійну складову концепції Я дитячого психолога-практика визначено як рефлексивну експлуатацію змістів та можливостей особистісної концепції Я в терапевтичному стосунку з дитиною-клієнтом. Йде мова про здатність забезпечити диференційований емоційно-поведінковий відгук на різних онтогенетичних рівнях зв'язку в залежності від регресії та точки фіксації дитини-клієнта, починаючи з пренатального зв'язку, включаючи бондінг та ранній інтерактивний досвід діади, закарбований в репрезентаціях Селф та об'єкта, тощо. Розвиток і доповнення уявлень про різні модальності професійної складової концепції Я дитячого практичного психолога, здійснений у нашій роботі, дозволив представити її як континуально-ієрархічне утворення, що складається із взаємопов'язаних підсистем (рис. 2). Відповідно до цієї моделі, професійна складову концепції Я дитячого практичного психолога розглядається нами і як психічне явище (що має складну структуру), і як процес, під яким ми

розуміємо певну послідовність її трансформації на різних етапах становлення. Це відбувається в конкретних історичних умовах опосередкованих впливом різних зовнішніх і внутрішніх факторів, одним з яких є освітній простір та професійна діяльність. Результатом цього процесу є якісна зміна професійної складової концепції Я дитячого практичного психолога. Звідси принципова двовимірність професійного становлення психолога-практика через нерозривне складне поєднання особистісного та професійного розвитку та самоідентифікації. Нами було визначено теоретичні положення концепції континуально-ієрархічної структури професійної складової концепції Я дитячого практичного психолога розробленої в контексті континуально-ієрархічної моделі структури особистості О.П. Саннікової, що представлена як макросистема й складається з різнорівневих підсистем й відповідних формально-динамічних, змістовно-особистісних та соціально-імперативних (нормативних) характеристик, які є взаємопроникливими. Це забезпечує безперервність та цілісність у розвитку професійної складової концепції Я, що по-різному виявляється на кожному рівні її структури: від нижчих до вищих. Опрацювання та теоретична рефлексія повинна стосуватися змістів концепції Я на всій онтогенетичній осі та в 4 площинах: когнітивній, емоційно-оцінковій, ціннісно-духовній та поведінковій (вчинково-креативній). Насамперед, мова йде про психотерапевтичне опрацювання психологом власних особистісних дефіцитів (дефіцитарні змісти та прояви концепції Я, зумовлені інтерналізацією негативного досвіду ранніх стосунків і суб'єктивним конструюванням їх травмивного значення, які свого часу деформували особистісний розвиток шляхом патопсихологічних гіперкомпенсацій). Психотерапевтична робота націлена на ті переживання (імплицитні та експліцитні змісти) й поведінкові реакції (патерни), що маніфестують в процесі застосування регресивних психотехнік, вказуючи на неопрацьовані дефіцити. При цьому застосовується множина психотерапевтичних інструментів з огляду на модальність психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії в рамках тривалої закритої терапевтичної групи.

Провідним психолого-педагогічним інструментом для формування професійної складової концепції Я дитячого практичного психолога є реалізація діалогічного підходу в рамках самопізнання з наступною і поступовою професійною рефлексією та інтроспекцією. Це виходить з того, що передумовою переструктурування концепції Я є пошук зв'язків, наявність іншого та взаємодії з ним як фактору виникнення власного Я. Звідси необхідність власного клієнтського досвіду майбутнього дитячого психолога-практика.

Таким чином, процес становлення професійної складової концепції Я дитячого практичного психолога — це в першу чергу опрацювання імплицитних та експліцитних змістів власної концепції Я та подальша інтерналізація здобутих знань та навичок, в процесі чого відбуваються зміни на формально-динамічному, змістовно-особистісному та соціально-імперативному (нормативному) рівнях.

Запропонована нами в подальшому освітня модель (що базується на теоретичній моделі формування особистісної та професійної складових концепції Я (рис. 3), ґрунтується на поділі практичної психологічної освіти на первинно практичну, яка включає психотерапевтичне опрацювання власного життєвого досвіду та вторинно теоретичну і волонтерську, що містить засвоєння спеціалізованої психологічної теорії з опорою на здобуту в терапії рефлексію особистісних переживань.

Рисунок 2. Модель континуально-ієрархічної структури професійної та особистісної складових концепції Я дитячого практичного психолога

Рисунок 3. Теоретична модель формування професійної складової концепції Я дитячого практичного психолога

У третьому розділі дисертації *«Інноваційні підходи до формування професійної складової концепції Я дитячого психолога-практика в умовах неперервної професійної освіти»* пропонувано гносеологічний підхід, який містить теоретико-методологічні аспекти професійної підготовки дитячих психологів-практиків в контексті психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії. Розглянуто результати досліджень у західній та східноєвропейській психологічних та психотерапевтичних школах (О. Ф. Бондаренко, Е. Викуваль, М. Ворачек, П. Гумгальтер, Н. С. Кондратюк, І. І. Кутько, Г. П. Лазос, Д. С. Лихачев, Н. Немерскері, Я. М. Омельченко, А. Приц, Г. Штумм, Т. С. Яценко та ін.).

Проаналізовано теоретико-методологічні дослідження особливостей українського менталітету, де вітчизняні науковці виокремили ментальні архетипові утворення: емоційно-чуттєве та ідеалістично-інтуїтивне ставлення до світу, антираціоналістичне мислення, не диференційоване сприйняття дійсності (що яскраво відобразилось в останніх суспільно-історичних подіях в Україні). Ці ментальні особливості детермінують особливості розвитку особистості у даному суспільному просторі й обґрунтовують попит та пропозицію

психокорекційно-психотерапевтичних методів та дитячої психотерапії загалом. В контексті методу існує попит на ірраціональні психотерапевтичні інтервенції; спостерігається домінування методів експресивної психокорекції та психотерапії експірієнтального характеру (З.Г. Кісарчук, Н.О. Марута, Б.В. Михайлов, С.І. Табачников, Т.С. Яценко та ін.). Також окреслюються виражені очікування дітей-клієнтів та їхнього оточення щодо всемогутності дитячих психотерапевтів.

Актуальним залишається питання запиту на психодинамічну парадигму у вітчизняному ментальному просторі. Вітчизняні дослідження засвідчують, що архетиповими рисами української ментальності є духовність і споглядальність, а основними моральними цінностями — любов і обов'язок. Однак важливими є також інтерналізовані цінності західноєвропейської ментальності, особливо серед мешканців західних регіонів — свобода, особистісний розвиток, відповідальність. Саме тому предметом дискусії є шляхи опрацювання імпліцитних змістів та застосування адекватного психолого-психотерапевтичного методу впливу. У цьому контексті досліджено передумови виникнення та адаптації ще на початку минулого століття психоаналітичного напрямку у вітчизняному просторі. Аналізуючи передумови виникнення та інтеграції цього напрямку науковці виокремлюють суспільне підґрунтя: культурологічна площина, гуманітарні запити, високий рівень та фундаментальні здобутки природничих наук, про що зазначалось ще на початку 20-го сторіччя аналітиками Львівсько-Варшавської психологічної школи (С.В. Балеї, Л.І. Бондаренко, М. Вульф, О.М. Геманович, К. Граве, Г.Т. Лагоз, Я.М. Коган, І.І. Кутько, Х. Лейпольд-Левенталь, В.І. Ліхницький, П.Т. Петрюк, О.Ф. Халецький та ін.).

Згідно кроскультурних досліджень характерною особливістю сучасного вітчизняного клієнта є його орієнтація на вирішення та подолання емоційних проблем та неефективних патернів поведінки, опрацювання пережитого травматичного досвіду, масової самоушкоджувальної поведінки серед підлітків та молоді (на зразок суспільних феноменів «синіх китів»), суїцидальних та парасуїцидальних наростаючих тенденцій. Існує запит на короткотривалу та середньотривалу психотерапію (психокорекцію), головними стратегіями якої є суппортивний супровід, що передбачає поступову зміну екзистенційних процесів. При цьому дитячий психолог-практик повинен бути обізнаним в різних ситуаціях та застосуванні науково доведених та коректних технік та прийомів. Важливо у практичній діяльності психолога є інтеграція різних видів психокорекційних та психотерапевтичних впливів, таких як: індивідуальна, групова, сімейна, системна психотерапія тощо, а також диференціація їх при застосовуванні для різних вікових категорій дітей, підлітків та молоді. Досліджено також, що методи психодинамічної парадигми відповідають науково-практичним вимогам. Актуальним аспектом розвитку та адаптації даного психотерапевтичного методу є здобуття спеціалізованої професійної освіти, а також можливість в подальшому безперервно підвищувати її кваліфікацію та таким чином постійно вдосконалювати

професійну концепцію Я дитячого практичного психолога. Це відбувається в едукативних просторах — супервізійному, інтервізійному, теоретико-методологічному, науковому.

Отже, психодинамічний підхід у вітчизняному психокорекційно-психотерапевтичному просторі відповідає вимогам психотерапевтичних методів, актуальним запитам та особливостям сучасного українського клієнта. Важливими чинниками розвитку цього підходу в Україні є теоретична та практична розробленість, відповідність вітчизняним соціокультурним умовам та можливість отримати відповідну освіту й підвищувати кваліфікацію (формувати професійну й особистісну складові концепції Я) в межах вітчизняних наукових і професійних спільнот (К.Г. Бріш, Й. Біннебезель, Х. Бютнер, Л. Вінтергагер-Шмідт, Г. Гаїндль, А. Голубовські, Г.Ф. Елленбергер, Е. Зайферт, Г. Кребс, К. Круппа, Е. Лукас, Е. Фрошмаєр, О.О. Фільц, Е. Унтервегер, В. Цімпріх, Т.С. Яценко та ін.).

Зазначається, що психокорекційна та психотерапевтична освіта — це становлення певної образно-модальної системи, що відбувається в процесі здобуття нового досвіду. Звідси розуміння складності, об'ємності та багатоступеневості психокорекційної та психотерапевтичної освіти. Аналізується пов'язаність такої освіти з інтерперсональними впливами та їх інтерналізацією, які в широкому тлумаченні охоплюють всі процеси соціалізації особистості від моменту її зачаття та народження, а, отже, формують її життєвий досвід. Це є фундаментальним матеріалом для референції в процесі осмислення нових знань та їх інтерналізації в контексті професіоналізації особистісної концепції Я.

Констатовано, що на даний час психотерапевтична та психокорекційна освіта Заходу представлена антитрадиціоналістами, які пропагують і широко популяризують відкрите додаткове навчання, що дає можливість постійного професійного розвитку в програмі вільної, неперервної, незалежної освіти та відповідно постійного вдосконалення концепції Я фахівців. Саме такі освітні моделі акумулюють в собі основні феноменологічні, екзистенційно-феноменологічні та антропологічні підходи, що відповідає особливостям психокорекційного та психотерапевтичного знання як такого.

На основі синтезу наукових підходів до побудови психотерапевтичної та психокорекційної освіти в західних країнах й потребах вітчизняної освітньої моделі виокремлено її основні риси. Зазначено, що сучасна психотерапевтично-психокорекційна освіта належить до складних освітніх систем, створених сучасною суспільною необхідністю — втрата супроводжуваного традицією суспільства змушує сучасну людину йти власними, суто суб'єктивними шляхами в інтерпретації життєвих подій та стосунків (А. Блатнер, Ж. Бодрийяр, Дж. Ваттімо, Ж. Дерріда, С. К'еркегор, Ж.Ф. Ліотар, П. Ріквор, М. Фуко та ін.). Ця освіта включає два важливих елементи: навчання та формування, вона напряму пов'язана з самопізнанням, отже, передбачає навчальну психотерапію, опрацювання власного досвіду задля особистісного

зростання, компенсації патопсихологічних гіперкомпенсацій, набуття професійних навичок та відповідного формування професійно-особистісної складових концепції Я.

Також у розділі конкретизовано вимоги до професійної освіти дитячого практичного психолога, у тому числі до її змісту та рівнів, специфічних умов формування професійно значущих якостей, засобів формування його концепції Я, професійної самоідентифікації, а також способів організації професійного середовища, яке би забезпечило становлення практичної складової професійної компетенції. На основі теоретичної рефлексії цих даних збудовано структурну інтегративну тривимірну модель післядипломної психотерапевтичної освіти з напрямку «Психодинамічної інтегративної дитячої та юнацької психокорекції та психотерапії», втілену на практиці у контексті спеціалізованих психотехнічних проєктів. Дана освітня модель побудована на наступних принципах (Л. Виготський, С. Максименко): принцип аналізу та синтезу, принцип єдності біологічного та соціального, принцип креативності, принцип рефлексивного релятивізму, принцип єдності експериментальної та генетичної ліній розвитку (рис. 4). Три пізнавальні виміри моделі включають в себе опрацювання особистого досвіду на основі рефлексивних регресивних технологій, набуття професійних знань на основі новітніх психотехнічних підходів та професійної теоретичної підготовки з використанням волонтерської практичної діяльності у відповідних закладах, де застосовується психокорекційна та психотерапевтична допомога дітям, підліткам та молоді. Програма передбачає комплексність, інтегративність, послідовність викладу, та передбачає врахування історичного аспекту, теорії розвитку, орієнтацію на застосування теорії на практиці. Освітню програму розроблено згідно вимог отримання Європейського сертифікату з дитячо-юнацької психотерапії. Відповідно, в основу одного освітнього виміру покладено систему інтеграції різних терапевтичних методів, що дають змогу адекватно до психотерапевтичного вікового регресу кожного учасника задіювати відповідні методики для опрацювання наявних особистісних дефіцитів. Передусім йдеться про максимальне приближення процесу навчання до вимог професійної практичної діяльності шляхом використання активних соціально-психологічних методів навчання (рольова гра). Задіяні також: організація у рамках професійних тренувань цілеспрямованого «вглядання» в себе й інших з метою аналізу і порівняння власної поведінки з професійними еталонами і поведінкою інших; використання соціальних механізмів формування професійно важливих якостей дитячого практичного психолога з метою розширення їх обсягу; врахування особливостей самосвідомості, зокрема дискретності, рефлексивності, інтроспекції; інтерналізація еталонів діяльності; подолання психологічних опорів та захистів на шляху адекватного самопізнання і формування позиції дитячого практичного психолога; перенесення з минулого досвіду та фантазій про майбутнє в теперішнє рольових аспектів діяльності дитячого практичного психолога; набуття свободи реалізації соціальної ролі дитячого практичного психолога.

Рисунок 4. Структурна інтегративна тривимірна модель післядипломної професійної підготовки (за напрямом «Психодинамічна інтегративна дитячо-юнацька психотерапія»)

Формування концепції Я дитячого практичного психолога у процесі професійної підготовки можливе на основі активізації професійного самопізнання, самоаналізу і саморегуляції. В основу формування професійної складової концепції Я покладені: орієнтація на цінність особистого досвіду як важливого компоненту сутності освіти, активація суб'єктності як умови становлення зрілої особистості, стимуляція осмисленого навчання, реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії, інтерналізація методу. Професійною самоідентифікацією в контексті формування концепції Я називають оволодіння знаннями, навичками і вміннями, при якому здійснюється самодіагностика, самопізнання, застосування до себе тих чи інших вимог до професії. В наступному освітньому субвимірі розміщена освітня система опрацювання професійного досвіду з задіянням відповідних психотехнік, інтерв'їв та супервізій. У подальшому поміщено освітній субпроект з дитячої психолого-психіатричної пропедевтики. В результаті професійної післядипломної підготовки кожен дитячий психолог відслідковує особистісне та професійне зростання, а відтак, формування нової, професійної та особистісної складових концепції Я.

Аналіз та наукова рефлексія інноваційних підходів до формування особистості дитячого психолога-практика дозволили виокремити першочергове значення його властивостей у контексті власної професійної діяльності, які поєднують особистісні риси, теоретичні знання та практичні

навички фахівця у єдину систему. Базуючись на опрацьованих та синтезованих фундаментальних дослідженнях, у розділі детально проаналізовано структуру формування концепції Я в післядипломному освітньому процесі, що охоплює динамічні властивості організаційного клімату та його параметри.

На основі опрацьованих наукових підходів та в контексті формування професійної складової концепції Я дитячого практичного психолога в галузі психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії побудовано модель, що унаочнює можливий зріз інтеграції та взаємодоповнення складових концепції Я дитячого психолога-практика в структурі післядипломної професійної освіти. Вона базується на динамічній моделі формування концепції Я в онтогенетичному ракурсі (представленої нами у першому розділі), моделі континуально-ієрархічної структури професійної та особистісної складових концепції Я дитячого практичного психолога та теоретичній моделі формування професійної складової концепції Я дитячого практичного психолога. Дана модель демонструє простори для можливих психотерапевтичних інтервенцій, а також сфер, в яких відбувається інтерналізація нового досвіду та трансформація професійної складової його концепції Я (рис. 5).

Кожен психолог-практик під час проходження освітнього циклу за напрямом психодинамічна інтегративна дитячо-юнацька психотерапія використовує складну сукупність когнітивних та емоційних схем для побудови власної екзистенції. Ці схеми дитячих психологів-практиків поєднують як минулі та сьогоденні психологічні стани, так й моделюють конструктивні патерни в майбутньому, що детермінуватимуть також їх професійну діяльність. Власне Я-схеми є підґрунтям конструктивного формування в дитячого психолога-практика когнітивної, емоційно-оцінкової, вчинково-креативної та спонтанно-духовної складових концепції Я. В них містяться її ресурси, які формуватимуть потенційний «Я-стан» при досягненні професійних цілей. Вони сприятимуть також активному розвитку інтрапсихічної самоорганізації цілісного «Я», будуючи та регулюючи перехід від актуального до потенційного, від ретроспектив до перспектив. Також «Я-схеми» уможливають сприймання, структурування та опрацювання психологом-практиком інформації, відтак уможливають його здатність професійного прогнозування. Без «Я-схем» концепція Я особистості дитячого психолога-практика не могла б функціонувати, будучи позбавленою об'єднувальної функції щодо самоорганізації її діяльності, поведінкових відреагувань, процесів інтроспекції та саморозвитку, й відчуття внутрішньої приналежної єдності з соціумом та перенесення цієї функції в професійний простір при роботі з дитячою категорією клієнтів.

Таким чином, процес формування концепції Я дитячого практичного психолога — це складний динамічний процес, що включає терапевтичне опрацювання психологом власних особистісних дефіцитів (дефіцитарні прояви концепції Я, зумовлені інтерналізацією негативного досвіду

стосунків і суб'єктивним конструюванням їх травмівного значення, які свого часу деформували особистісний розвиток шляхом патопсихологічних гіперкомпенсацій), напрацювання професійного психотехнічного інструментарію, здобуття теоретичних знань та практичних навичок і, як результат, цілісна інтерналізація методу та професійна самореалізація.

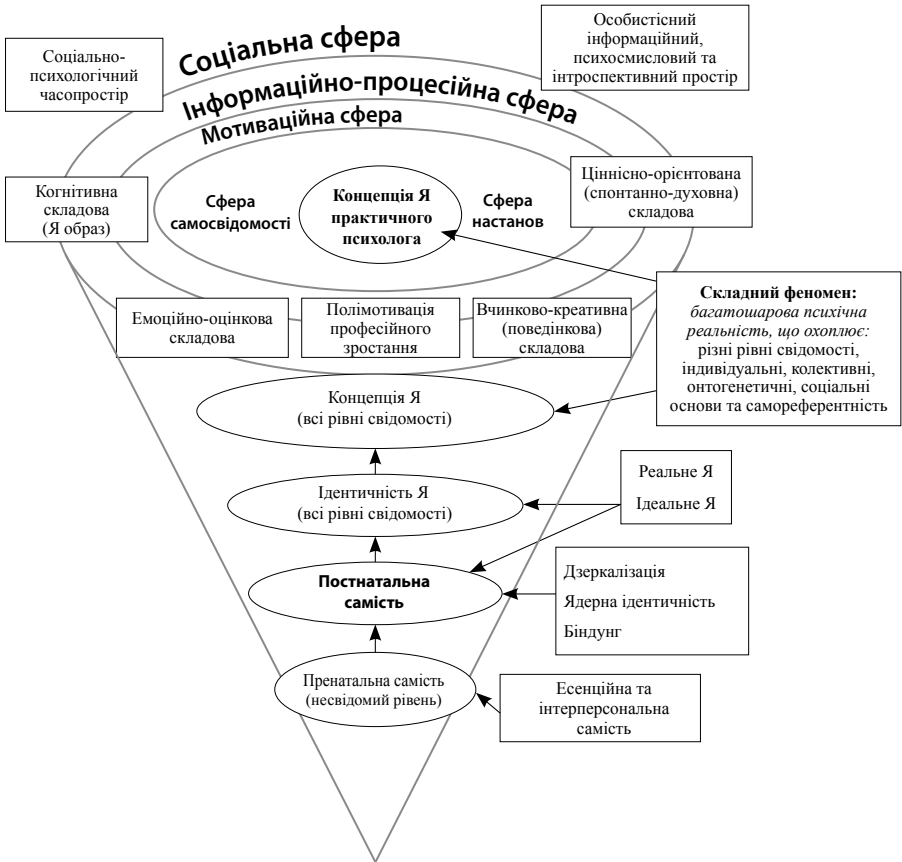

Рисунок 5. Психотерапевтичний простір післядипломної професійної освіти з напрямку «Психодинамічна інтегративна дитяча та юнацька психотерапія» (сфери психотерапевтичних інтервенцій)

Четвертий розділ «Побудова психодіагностичної моделі професійного відбору в структурі первинного психотерапевтичного інтерв'ю» містить опис процедури професійного відбору та базується на досвіді Європейського освітнього психотерапевтичного досвіду. Зазначено, що метою

психодіагностичної системи є з'ясування особистісного профілю кандидатів, а відтак імпліцитні змісти їх мотивації до практичної роботи з дитячо-юнацькою категорією клієнтів, а також визначити їх ресурси та дефіцити особистісної концепції Я (Л.Ф. Бурлачук, С. Гледдінг, В. Голдстейн, М.Є. Жидка, О.С. Кочарян, О.І. Мироненко, Б.Ф. Окун, А. Приц, О.О. Фільц, Б. Хеллінгер та ін.). Допомогою у вирішенні цих питань є розроблена психодіагностична батарея стандартизованих та напівстандартизованих методик, яка застосовувалася паралельно зі співбесідою у первинному психодіагностичному інтерв'ю під час відбору кандидатів на навчальні проекти з психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапевтичної та психокорекційної підготовки.

Психологічні висновки базуються на комплексному процесі опрацювання психодіагностичної інформації та первинного інтерв'ю. Подано короткий опис психодіагностичних інструментів, починаючи з первинного інтерв'ю, яке призначене для виявлення смислового взаємозв'язку між мотивами здобуття освіти та внутрішньопсихологічними конфліктами, що за ними приховуються; а також у визначенні, якими важливими особистісними та професійними ресурсами для психокорекційно-психотерапевтичного стосунку володіє спеціаліст, що мотивований здобути фахові знання з дитячо-юнацької психотерапії. Під час інтерв'ю супервізор оцінює важливість інформації, запропонованої кандидатом на здобуття освіти й встановлює з ним стосунки довіри. Тому ця бесіда має на меті одночасне встановлення контакту й окреслення особистісного профілю кандидата. Під час цієї першої зустрічі висвітлюються сенсозмістовні аспекти, не тільки на рівні буквального вербального повідомлення, а також на суб'єктивному рівні комунікативного зв'язку (перенесення та контрперенесення) та на «сценічному рівні» у розумінні Аргеляндера. Такого роду діалог є одним із двох рівноцінно важливих діагностичних методів на первинному етапі навчального освітнього психотерапевтичного проекту. Кандидатам потрібно надати достатнього часопростору, в якому вони б мали змогу самі намалювати «картину власного внутрішнього світу» та окреслити мотиваційний аспект щодо перспективи майбутньої професійної діяльності. В процесі таких стосунків має утворитися угода, згідно з якою встановлюються навчальні терапевтичні рамки, а також починається процес професійного самоусвідомлення, який полягає передусім у «глибинному поході до власних витоків» та формуванні професійної складової концепції Я, що супроводжується новим переживанням життєвого досвіду. Первинне інтерв'ю використовують також для встановлення психотерапевтичного альянсу, збору інформації. В ньому, однак, можуть відбутися терапевтичні інтервенції. Майбутній успіх динамічних особистісних новоутворень в процесі освітнього простору значною мірою залежить від первинних переживань кандидата в цьому просторі. У ньому формуються стійкі робочі стосунки, які дадуть змогу кандидатові звернутися у процесі освіти до власних обтяжливих переживань та проблем (М.І. Винник, І.С. Вітенко, М.М. Пустовойт, І.І. Краснопольська та ін.).

Знання про актуальні проблеми та життєву ситуацію кандидата дають змогу супервізорів отримати дані про ранній досвід, цінності, норми та мотив, що привів його на освітній проект з цього напрямку. Наратив кандидата є базою для розуміння його теперішніх мотивацій для опанування пропонованими знаннями. В результаті первинного інтерв'ю супервізор повинен скласти протокол, у якому містяться: короткий анамнез, оцінка ступеня психологічної зрілості кандидата; здатності до стабільних стосунків; стилю поведінки з життям; здатності брати на себе відповідальність; здатності до саморегуляції; здатності до самооб'єктивізації (Т.М. Вакуліч, І.С. Вітенко, Р. Грінсон, С. Зонненберг, Х. Кехеле, С. Лазар, Т.І. Лазук-Бендас, Н. Мак-Вільямс, О.І. Мироненко, Х. Томе, Р. Урсанота ін.).

Після первинного інтерв'ю проводиться психодіагностичне обстеження за розробленою нами психодіагностичною системою, яка дає змогу якнайдетальніше об'єктивізувати інформацію про кожного кандидата. Методики підібрані згідно професіограм, й виявляють найбільш значимі якості й їх ступінь вираженості у потенційних учасників освітнього проекту з психодинамічної інтегративної дитячої та юнацької психотерапії. Пропонована психодіагностична система базується на багаторічному плідному досвіді професійної психодіагностичної австрійської системи КАТРА, що використовується в різних професійних просторах світової спільноти.

Отже, в результаті концептуалізації освіти з психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії та розробки первинного інтерв'ю, як початкової ланки формування концепції Я дитячого практичного психолога в освітньому просторі післядипломної освіти, визначаються певні патогенні змісти, мотиваційні аспекти, зони особистісних ресурсів концепції Я кандидатів освітнього проекту. Це дає нам можливість прогнозу, компенсаторних інтервенцій, напрацювання фахових знань і навичок з метою формування професійної складової концепції Я практичного психолога в сфері дитячо-юнацької психотерапії.

В п'ятому розділі «Особливості формування концепції Я дитячого практичного психолога в освітньому напрямку “Психодинамічна інтегративна дитячо-юнацька психотерапія: аналіз результатів”» розроблено програму і описано організацію емпіричного дослідження, спрямованого на перевірку теоретичної континуально-ієрархічної структури концепції Я дитячого практичного психолога, як складного психічного явища, що має певні прояви на формально-динамічному (якісному) рівні, змістовно-особистісному й імперативному (нормативному) рівнях; розкрито основні принципи організації та зміст емпіричного дослідження; обґрунтовано репрезентативність вибірки; визначено та описано методичну процедуру дослідження концепції Я дитячого практичного психолога та психологічних властивостей, що супроводжують її прояви; наведено результати апробації проективної методики «Візуалізація концепції Я особистості».

На основі емпіричного дослідження було засвідчено, що розроблений нами концептуальний підхід до багатоступеневої освіти психолога-практика в галузі психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії був інтерналізований по завершенню навчання в цілісну концепцію Я учасників освітніх проектів. Оскільки було визначено, що головним професійним інструментом психолога-практика є професійна складова цілісної концепції Я, яка визначається як складний феномен і складає багатокомпонентну та багатофункціональну психічну реальність, що включає різні форми й рівні організації психічної діяльності: індивідуальні й колективні інтерналізовані структури; онтогенетичні та філогенетичні основи; соціальні інтерналізовані інтервенції; самореферентність; професійні компетенції та вчинки, які підлягають рефлексивній експлуатації в психокорегуючому стосунку з клієнтом, то формування його професійної складової первинно полягало в психотерапевтичному опрацюванні образів його інтрапсихічного простору і наступній професійній рефлексії. Таким чином, ми виходили з того, що професійна складова концепції Я бачиться нами як первинно опрацьована і професійно відрефлексована особистісна концепція Я. Остання, в свою чергу, являє собою інтерналізовані частки різних інтерперсональних взаємодій, що екстеріоризуються у вигляді сукупності уявлень людини про себе і становлять зміст її самопрезентації.

На старті, в процесі і по завершенню освіти було проведено психодіагностичні заміри, які давали нам можливість контролю становлення концепції Я. За критерій сформованої концепції Я було обрано дві опції: перша — професійна самореалізація після завершення проекту та соціалізація в професійному середовищі (наявність професійної практичної діяльності, участь у супервізійних проектах, наявність офіційного робочого місця і т.д.), друга — гармонізація особистісної складової концепції Я в аспектах, що проявляються в конструктивних способах самопрезентації та позитивному самоставленні.

В дослідженні було застосовано наступні методик — інтроспекція змістів самосвідомості, метод нарації та рефлексія концепції Я в психотерапевтичному сетінгу засобами авторської проективної техніки «Візуалізація концепції Я», проективних методик «Три дерева» та «Лінія життя», аналізу символів регресивних станів, аналіз сновидінь, а також шкала Я-концепції Теннессі, шкала самомоніторингу М. Снайдера, шкала технік самопрезентації С. Лі та Б. Куїглі, методика дослідження самоставлення Століна-Пантілеєва, методи спостереження, техніки тренінгової та психотерапевтичної роботи (авторська розробка). Методи аналізу даних містили типологізацію, графічне моделювання, психосемантичну реконструкцію регресивних станів, методи багатовимірної статистики, методи статистичного висновку. Група досліджуваних складалася з учасників освітніх проектів з психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психокорекції та психотерапії, які проходили у м. Львові, м. Києві, м. Одесі, м. Дніпрі (Дніпропетровську) (з 2000 по 2016 рр.). Учасники проектів

на момент навчання вже мали психокорекційну або психотерапевтичну освіту, а також досвід психокорекційної та психотерапевтичної діяльності. Загальна кількість учасників проєктів становить 270 осіб. Дослідження було організовано у спосіб лонгітуду та поперечних зрізів на початку, в процесі та по завершенню навчання на проєкті з психодинамічної інтегративної дитячої та юнацької психотерапії та психокорекції через 5 років.

У розділі представлено результати якісного та кількісного аналізу проведеного дослідження. Насамперед, аналізуючи динаміку групових процесів в контексті навчання, слід акцентувати на низці інтрапсихічних та інтерперсональних переживань, що маніфестували в процесі регресивних технік, вказуючи на неопрацьовані особистісні дефіцити. У процесі опрацювання внутрішньоособистісних конфліктів, учасники мали змогу: отримати уявлення про природню модель сім'ї та відповідні експірієнтальні знання; отримати ресурси від групи і підняти власні; опрацювати «дефіцитарні» ранні стосунки; вирішувати проблеми власної ідентифікації; опрацювати екзистенційні проблеми, психотравмуючі досвіди тощо. Відтак, психотерапевтичним ефектом було опрацювання дитячими практичними психологами власних дефіцитів, що криються у пережитих травмах та фрустраціях та відповідних їм імпліцитно або експліцитно сконструйованих патогенних змістах, які деформують особистісний розвиток шляхом гіперкомпенсацій.

До змін на когнітивному рівні, оцінених шляхом спостереження, інтерв'ювання та аналітичного осмислення, можна віднести зростання самосвідомості, а відтак — ефективності в саморегуляції, емоційному комфорті. Учасники повідомляли про покращення в усвідомленні тригерів негативних емоційних переживань та конструктивніші, більш зрілі способи їх опрацювання. Зокрема, пряму відкриту вербалізацію шляхом Я-повідомлень, зменшення поведінкової маніпулятивності, зростання асертивності та здатності приймати себе і турбуватися про себе.

Щодо змін на емоційно-оцінному рівні досліджувані демонстрували більш конструктивні способи сприйняття та оцінного ставлення в міжособистісних стосунках, самоствердження за рахунок оточуючих змінилось на ефективні способи побудови значущих стосунків, зросли рівні емпатійності, децентрації, толерантності.

На вчинково-креативному та спонтанно-духовному рівнях спостерігалась гармонізація самостварення, яке із ситуативного змінилось на більш стійке та позитивне, самопрезентація змінилась на більш впорядковану та реалістичну, зріс показник самокритичності та поведінкової гнучкості, суттєво зріс показник особистісної самоефективності.

Більш ніж 80% учасників проєкту розпочали власну психотерапевтичну та психокорекційну практику з дитячо-юнацькою категорією клієнтів під супервізією, на якій було визнано їхній високий професійний рівень. У супервізованих випадках нами був відзначений належний рівень клінічного мислення супервізантів, що проявляється у здатності аналізувати життєвий

шлях клієнта, розуміти його дефіцити та ресурси, сприяти зростанню останніх, сенситивному та креативному підходах до підбору та застосування психотехнік. Зростає стійкість до емоційного вигорання, професійного виснаження через зростання здатності диференціювати переживання клієнта та власні переживання, віддзеркалювати негативні переживання інших, зберігаючи терапевтичну нейтральність та межі професійних стосунків з клієнтами. Таким чином, незріла концепція Я у контексті особистісної та професійної складових дитячого практичного психолога трансформувалась у зрілу структуру. Відтак, узагальнюючи, слід зазначити, що в процесі якісного аналізу було відзначено гармонізацію та гуманізацію концепції Я учасників проекту у сферах: Я-реальне та Я-ідеальне, Я в часопросторовому вимірі; Я-фізичне, Я-поведінкове, Я-сімейне, Я-професійне, Я-моральне, Я-особисте, Я-культурне на когнітивному, емоційно-оцінковому, вчинково-креативному та спонтанно-духовному рівнях. Також в розділі представлено результати порівняння кількісних показників концепції Я дитячих практичних психологів до отримання освіти та при завершенні. Зіставлення результатів, що отримані на різних етапах становлення концепції Я (від етапу незрілої концепції Я до етапу відрефлексованої та реконструйованої концепції Я), дозволили прослідкувати динаміку змін, що відбуваються у характері взаємозв'язків між усіма компонентами континуально-ієрархічних рівнів, а також визначити провідну роль різноманітних психологічних чинників. Констатовано, що внутрішньопсихологічні проблеми, загальні проблеми самоствавлення учасниками проектів з ДЮП усвідомлюються менше на початку освітнього проекту. Самомоніторинг на початку здобуття освіти стосується феномену самоприйняття, а при її завершенні — додаткового підтвердження власної цінності. Позитивні характеристики самоствавлення при завершенні освіти з ДЮП майже не пов'язані з техніками самопрезентації, хоча на початку навчання такі зв'язки є наявними. Можна припустити, що випускники проектів з ДЮП опрацьовують власне загальне самоствавлення у відповідності до вчинків, тобто щоденні невдачі й невеликі досягнення суттєво не змінюють самооцінки, оскільки є ситуативними. Це дає можливість практичним дитячим психологам бути більш гнучкими у виборі поведінкових стратегій.

У розділі представлено і результати факторного аналізу, проведеного в масиві даних учасників на початку та при завершенні здобуття освіти в проєктах з ДЮП, які дозволили порівняти внутрішню структуру концепції Я та відповідні структурно-динамічні зміни в ній. Факторні вантаження подано в таблицях 1 та 2. В першій факторній моделі у психологів на початку здобуття освіти спостерігається уявлення про себе, яке демонструє фіксацію на собі, самозвеличення за рахунок інших, «могутнє» бажання впливати на інших. Спостерігається також тенденція до прояву негативних нарцистичних радикалів, як от гіпервідповідальність як мазохістична складова, внутрішня конфліктність, вибачення, викривлене (фальшиве) Я. Можемо припустити, що психологи використовують наступні стратегії: самообман, самодискредитація або дискредитація інших, в тому числі й клієнтів. Як наслідок, формуються

негативні частки самосвідомості й концепції Я на загал, що проявляються у тривозі щодо самооцінки та оцінки клієнтами, очікуванні негативного ставлення до себе, рефлексій щодо самоповаги, відповідно страху діяти тощо. Фальшиве Я перешкоджає адекватній інтроспекції власного досвіду й відповідно досвіду інших. Відбувається проєкція викривленого самопізнання та самоставлення на професійну практику та соціальний простір.

Таблиця 1

Факторні навантаження для емпіричних даних учасників на початку навчання в проєктах з ДЮП при >, 700

№ п/п	Назва фактора	Шкали, які увійшли до фактора	Факторні навантаження	% пояснюваної дисперсії
1	Самозвеличення за рахунок інших	Прохання	0,73	28,92 %
		Схильність приписувати собі досягнення	0,82	
		Схильність до перебільшення власних досягнень	0,82	
		Схильність до негативної оцінки інших	0,79	
2	Фіксація на собі	Закритість	0,86	19,59 %
		Самоприв'язаність	0,80	
3	Безвідповідальне бажання впливати на інших	Виправдання із запереченням відповідальності	0,80	10,09 %
		Бажання бути прикладом для наслідування	0,78	
4	Гіпер-відповідальність як мазохістична компонента	Виправдання з прийняттям відповідальності	0,80	7,22 %
		Зречення	0,71	
5	Викривлене (фальшиве) Я	Перешкоджання собі	0,91	6,37 %
		Відображене самоставлення	-0,73	
6	Внутрішня конфліктність	Внутрішня конфліктність	-0,81	5,65 %
7	Вибачення	Вибачення	0,85	4,57 %
Загальний відсоток пояснюваної дисперсії				82,41 %

У другій факторній моделі (в учасників при завершенні навчання на проєктах з ДЮП) ілюструється більш якісна концепція Я: спостерігається реалістичніше уявлення про себе; сформований самоефективний образ, який будується на підставі керування собою та врахування почуттів оточуючих й

супроводжується побудовою менш суперечливих поведінкових стратегій, ніж в першій факторній моделі.

Таблиця 2

Факторні навантаження для емпіричних даних учасників наприкінці навчання в проєктах з ДЮП при $>, 700$

№ п/п	Назва фактора	Шкали, які увійшли до фактора	Факторні навантаження	% пояснюваної дисперсії
1	Рефлексивна самоефективність	Бажання бути прикладом для наслідування	0,70	22,19 %
		Самовпевненість	0,88	
		Самокерівництво	0,79	
		Відображене самоставлення	0,70	
2	Підкреслення позитивного Я	Бажання сподобатись	0,73	16,53 %
		Схильність до приписування собі досягнень	0,88	
		Схильність до перебільшення власних досягнень	0,82	
3	Вибачення	Вибачення	0,88	11,44 %
4	Самоприйняття	Внутрішня конфліктність	-0,88	10,92 %
		Самозвинувачення	-0,85	
5	Амбівалентність у прийнятті відповідальності	Виправдання із запереченням відповідальності	0,84	8,38 %
		Виправдання із прийняттям відповідальності	0,79	
6	Закритість	Закритість	0,82	6,92 %
7	Прийняття інших	Схильність до негативної оцінки інших	-0,89	5,14 %
		Залякування	-0,75	
Загальний відсоток пояснюваної дисперсії				81,62 %

Ймовірно, в другому випадку наявний більш узгоджений образ Я, що дозволяє адекватніше сприймати себе, об'єктивніше оцінювати ситуацію і поводитися конгруентно. В першому ж випадку уявлення про себе є розмитими і нечіткими, а концепція Я сформована на основі викривленого самосприйняття, що лежить у підґрунті самооцінки та аналізу психотерапевтичної ситуації. Таку стратегію не можна назвати ефективною, оскільки імпульсивні та неструктуровані дії, призначені для самоствердження, не можуть призвести до побудови гармонійної, узгодженої та позитивної концепції Я. Зміни, що відбулися з учасниками освітніх проєктів з ДЮП у процесі здобуття освіти у контексті трансформації їх концепції Я засвідчили ефективність пропонованої нами освітньої моделі

з ДЮП. Узагальнюючи результати факторного аналізу, можемо констатувати, що концепція Я дитячо-юнацького практичного психолога внаслідок здобуття освіти виглядає як більш реалістична, побудована на глибинному опрацюванні та знанні себе. Вона проявляється у конструктивних техніках самопрезентації.

Отже, проведений нами якісний та кількісний аналіз емпіричних даних, що розкриває характер співвідношення між компонентами континуально-ієрархічних рівнів концепції Я дитячого практичного психолога та означеним спектром властивостей особистості, дозволив емпірично підтвердити основні теоретичні положення авторської концепції «Континуально-ієрархічної структури професійної та особистісної складових концепції Я дитячого практичного психолога». Отримані результати підтвердили включення всіх континуально-ієрархічних рівнів у знаковий простір досліджуваного психологічного феномена і довели функціональну єдність та взаємозв'язок компонентів формально-динамічного, змістовно-особистісного та нормативно-імперативного рівнів концепції Я дитячого практичного психолога. Змістовний аналіз кожного фактора дав можливість уточнити характер сполучення певних показників, що належать до різних рівнів концепції Я дитячого практичного психолога, і встановити, що кожен фактор відзеркалює не тільки структурно-змістовий, але й динамічний аспекти досліджуваного нами психологічного феномена.

Узагальнення теоретико-емпіричного матеріалу дозволило дійти висновку, що становлення концепції Я практичного психолога в процесі професійної освіти з напрямку психодинамічна інтегративна дитячо-юнацька психотерапія відбувається у формі трансформації всіх компонентів (показників) її континуально-ієрархічних рівнів.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення концепції Я практичного психолога в галузі психодинамічної інтегративної дитячої та юнацької психотерапії, що виявляється в розбудові комплексного концептуального підходу в теорії та практиці освітнього простору. Загальні висновки сформульовані на основі теоретико-емпіричного аналізу проблеми формування концепції Я фахівця в галузі психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії в межах цілісної парадигми.

1. Розроблено концепцію Я дитячого практичного психолога як підґрунтя побудови цілісної моделі динаміки формування концепції Я в онтогенезі: теоретично досліджено динамічні аспекти розвитку концепції Я практичного психолога в онтогенетичному контексті; представлено комплексний підхід до розуміння концепції Я та її функцій; побудовано динамічну модель формування концепції Я в онтогенетичному ракурсі як візуалізації структур формування концепції Я дитячого практичного психолога. Визначено, що концепція Я є екстерналізацією власних інтрапсихічних змістів, що проявляються у вигляді сукупності уявлень людини про себе та генетично

закладені в її структуру Я. Описано раніше не досліджувані аспекти загальної структури концепції Я, зокрема, пренатальні та постнатальні ментальні субструктури пренатальної самості, які являються первинними комунікативними бондінгтвореннями та чинять вплив на особистісний та професійний стосунок дитячого психолога-практика з різними категоріями клієнтів. Запропоновано психодинамічний підхід до розуміння формування концепції Я.

2. Виявлено змістові критерії взаємозв'язку психографічних та професіографічних структур у контексті формування концепції Я дитячого практичного психолога, умови формування адекватного образу професії дитячого практичного психолога. Визначено: що з точки зору якості терапевтичного стосунку важливою насамперед є комунікативна компетентність психолога, яку включають як центральну опцію професіограми. Вона означає: здатність психолога до ідентифікації з емоційними запитами дитини-клієнта та її найближчого оточення; «внутрішній дозвіл» бути заангажованим в якості об'єкта перенесення, не втрачаючи рефлексії (спостерігаючого Я) та автономії під тиском інтенсивних позитивних чи негативних проєкцій та одночасним професійним фокусуванням на усвідомленні невідомих аспектів власної психіки, з метою уникнення захисних спотворень при складних трансферентних викликах.

3. Обґрунтовано, що основним інструментом професійного впливу є власне Я психолога, його інтерсуб'єктивний ресурс, тобто те, що становить фундамент його особистісної концепції Я. Головним серед неспецифічних факторів, які визначають успіх психотерапевтичного впливу, визнано стосунок, який імпліцитно укладається між психологом та дитиною-клієнтом та її оточенням, і який забезпечує клієнтові корегуючий досвід для інтерналізації і, як наслідок, гармонізацію його власного Я. Професійну концепцію Я дитячого психолога-практика запропоновано визначати як складний феномен: багатшарову психічну реальність, що включає різні рівні організації психічної діяльності: індивідуальні структури, колективні інтерналізовані структури, онтогенетичні та філогенетичні основи, соціальні інтерналізовані інтервенції та самореферентність, професійні компетенції та вчинки, які підлягають рефлексивній експлуатації в психокорегуючому стосунку з клієнтом. Запропоновано модель континуально-ієрархічної структури концепції Я дитячого практичного психолога, у межах якої можливе розуміння її як цілісної конструктури, яка інтегрує множини взаємопов'язаних та взаємодіючих складових. Вона складається з взаємоінтегрованих трьох рівнів — соціально-обумовлених субструктур, що контейнують відповідні їм соціальні патерни: субструктури досвіду, наповнені власними життєвими переживаннями та їх віддзеркаленнями; генетично обумовлені субструктури, що передбачають архетипічні змісти. Це континуально-ієрархічне утворення представляється нами як макросистема, що складається з різнорівневих підсистем та відповідних формально-динамічних, змістовно-особистісних та соціально-імперативних характеристик, які є взаємопроникливими, взаємодоповнюючими,

та взаємопов'язаними. Серцевиною цієї цілісності є макроструктура професійної концепції Я дитячого психолога, в якій інтегруються найбільш значимі індивідуальні, суб'єктні, особистісні та професійні властивості.

4. З'ясовано теоретико-методологічні аспекти професійної підготовки дитячих психологів-практиків у післядипломному професійному просторі та конкретизовано вимоги до сучасної професійної освіти дитячого психолога у контексті формування його концепції Я, у тому числі до її змісту та рівнів, специфічних умов формування професійно значущих якостей, встановлено особистісні сфери (площини) для психотерапевтичних інтервенцій в процесі освітнього проекту дитячого практичного психолога, засобів гармонізації та професіоналізації його концепції Я, професійної самоідентифікації, а також способів організації професійного середовища, яке би забезпечило становлення практичної складової професійної компетенції фахівця. Зазначено, що це, в першу чергу, опрацювання імпліцитних та експліцитних змістів власної концепції Я та подальша інтерналізація здобутих знань та навиків, в процесі чого відбуваються зміни на формально-динамічному, змістовно-особистісному та соціально-імперативному рівнях. Обґрунтовано логічність провадження в професійний вітчизняний простір психодинамічної дитячо-юнацької психотерапії, як професійного формувального середовища.

5. На основі теоретичної рефлексії та практичного психотерапевтичного досвіду супервізорства розроблено програму післядипломної підготовки фахівців з психодинамічної інтегративної дитячої та юнацької психотерапії та втілено її на практиці у вигляді спеціалізованих психотерапевтичних проектів, у структурі яких задіяно первинне психотерапевтичне інтерв'ю, практичні, теоретичні, волонтерські едукативні блоки. Пропонована програма передбачає формування концепції Я дитячого практичного психолога, ґрунтується на поділі самої освіти на первинно практичну, яка включає психотерапевтичне опрацювання власного життєвого досвіду, та вторинно теоретичну та волонтерську, що містить засвоєння спеціалізованої психологічної теорії з опорою на здобуту в терапії рефлексію особистісних переживань. Запропоновано психодіагностичну програму професійного відбору в структурі первинного психотерапевтичного інтерв'ю, відповідно до якої підібраний психодіагностичний пакет.

6. На основі зібраного та накопиченого в освітніх проектах емпіричного матеріалу виявлено особливості та динаміку формування концепції Я практичного психолога в освітньому напрямку «Психодинамічна інтегративна дитячо-юнацька психотерапія» та узагальнено отримані результати. Засвідчено, що розроблений концептуальний підхід до багатоступеневої освіти психолога-практика в галузі дитячо-юнацької психотерапії, втілюється по завершенню навчання в цілісну концепцію Я учасників освітнього проекту. На основі емпіричних досліджень особливостей концепції Я практичного психолога в напрямку психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії було проведено порівняння концепції Я учасників проектів з ДЮП на початковому

етапі освіти, в процесі та при завершенні, коли відбулась інтерналізація методу. Зміни, що відбулися з учасниками освітніх проєктів з ДЮП у контексті трансформації їх концепції Я засвідчили ефективність запропонованої навчальної моделі з ДЮП.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розбудові концептуальної основи підходу та специфікації психотерапевтичних технологій щодо роботи з формуванням концепції Я дитячого практичного психолога та його інтеграції в різних сферах та різною специфікою діяльності з дітьми, підлітками, молоддю, а також їх оточенням: в просторах інтегративних, міждисциплінарних, віртуальних, волонтерських, клінічних, соціальних тощо. Також перспективним є подальший лонгитюдний аналіз ціннісно-рольового розвитку міжсуб'єктивної інтеракції в освітніх проєктах, виявлення закономірностей та регуляційних механізмів інтерналізації змістів; дослідження порівняння специфіки саме динаміки формування концепції Я дитячого практичного психолога у запропонованому нами освітньому просторі з іншими формувальними моделями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати

Монографії

1. Католик Г.В. Психологія формування професійної Я-концепції практичного психолога : монографія докт. дисертації / Г.В. Католик. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. — 405 с.
2. Дитяча та юнацька психотерапія: теорія та практика: монографія / за заг. ред. Г.В. Католик. — Львів : Астролябія, 2009. — 216 с.
3. Дитяча та юнацька психотерапія: теорія та практика в сучасних наукових дослідженнях : монографія / за заг. ред. Г.В. Католик. — Львів : Астролябія, 2012. — 312 с.
4. Паліативно-хоспісна опіка: позамедичні багатовимірні аспекти / за наук. редакцією Й. Біннебезеля, Г. Католик. — Львів : Український Католицький Університет — Nowa Wies : Wydawnictwo Rolewski, 2018. — 411 с.

Колективні монографії

5. Католик Г.В. Психологічна допомога очевидцям і постраждалим від техногенних катастроф / Г.В. Католик // Психологія здоров'я: теорія і практика : колективна монографія / за заг. ред. І. Галецької, Т. Сосновського. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2006. — С. 159–187.
6. Католик Г.В. Психотерапія: світогляд, мистецтво, наука!? / Г.В. Католик // Людина в сучасному світі: в трьох книгах. — Книга 2. Психолого-антропологічний контекст : колективна монографія / за заг. редакцією В.П. Мельника. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. — С. 326–353. (Дисертант розробив гносеологічний контекст психотерапії у постмодерному просторі).

7. Католик Г.В. Системний підхід до розуміння формування Я-духовного як складової Я-концепції в освітньому професійному просторі / Г. Католик, М. Миколайчук // Духовно-психологічні основи християнської психології: колективна монографія / за заг. ред. Л.М. Гридковець. — Львів: Скриня, 2015. — С. 206–230. (Дисертант розробив психодинамічну модель Я-концепції практичного психолога та детально проаналізував її духовну складову).
8. Katolyk H. Early pregnancy loss duetomatern als identification process / H. Katolyk, O. Shyshak // Binnebesel J., Formella Z. Expererienz in gasuffering vol. 2. — Roma-Lodz, 2012. — P. 75–98. (Дисертант провів професійні психотерапевтичні рефлексії випадків ранньої втрати вагітності та їх наслідків).
9. Katolyk H. Percepcja lęku przed śmiercią w kontekście tanatopedagogicznej relacyjnej terapii zastępczej — badania grupy realizowanych na terenie Ukrainy / H. Katolyk, Z. Fornella, J. J. Binnebesel «Humanizm i medycyna» // red. naukowa. B. Stelcer, W. Strzelecki. — Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu, 2015. — S. 108–155. (Дисертант провів та описав дослідження переживання страху перед смертю на теренах України).
10. Katolyk H. Specyfika funkcjonowania i komunikacji z dzieckiem przewlekle chorym / J. Binnebesel, Z. Formella, H. Katolyk // «Pacjent “inny” wyznaniem opieki medycznej» / red. naukowa E. Krajewskiej-Kuślak, A. Guzowskiego, G. Bejdy, A. Lankau. — Uniwersytet Medyczny w Białymstoku. Wydawnictwo Naukowe SILVA RERUM, Poznań 2016 — S. 371–397. (Дисертант розробив дизайн дослідження та описав особливості комунікації з термінально хворими дітьми).
11. Католик Г.В. Синдром госпіталізму у підлітків із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями: особливості надання психологічної допомоги / Галина Католик, Маріанна Компанович // Паліативно-хоспісна опіка: поза медичні багатовимірні аспекти / за наук. ред. Й. Біннебезеля, Г. Католик. — Львів: Український Католицький Університет — Nowa Wies: Wydawnictwo Rolewski, 2018. — С. 321–335. (Дисертант розробив систему психотерапевтичних інтервенцій при роботі із підлітками, що страждають від психосоматичних серцево-судинних захворювань).

Статті в наукових фахових виданнях, затверджених МОН України

12. Католик Г.В. Психологічні особливості гіперактивних дітей та їх матерів / Г.В. Католик // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. — К., 2005. — Вип. 26. — С. 35–44.
13. Католик Г.В. Діти трудових емігрантів: особливості особистісної ідентичності у підлітково-юнацькому віці / Г.В. Католик // Практична психологія і соціальна робота. — Київ. — 2006. — № 12. — С. 16–23.
14. Католик Г.В. Діти трудових емігрантів: особливості особистісних конфліктів (опис психотерапевтичного досвіду) / Г.В. Католик // Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія: філософські науки. — Львів, 2008. — Вип. 11. — С. 220–227.

15. Католик Г. В. Поняття «ідентичність» крізь призму психологічного розвитку дитини / Г. В. Католик // Практична психологія та соціальна робота. — 2008. — № 1. — С. 14–19.
16. Католик Г. В. Модерні онтогенетичні підходи до розуміння динамічних аспектів розвитку «Я-концепції» / Г. В. Католик // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. — К., 2012. — Вип. 23, т. X. — С. 191–205.
17. Католик Г. В. Ціннісні орієнтації сучасної «золотої молоді» / Г. В. Католик // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. — К., 2014. — Вип. 37, т. VII. — С. 85–96.
18. Католик Г. В. Специфіка викладання психології в контексті духовного розвитку в системі сучасної вищої освіти / Г. В. Католик, М. І. Миколайчук // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка. — К., 2015. — Т. X, вип. 27. — С. 184–199. (Дисертант розробив психолого-дидактичну модель викладання психології в контексті духовного розвитку в системі сучасної вищої школи).
19. Католик Г. В. Інноваційний онтогенетичний підхід до розуміння розвитку Я-концепції практичного психолога / Г. В. Католик // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія». — вип. 3. — 2016. — С. 94–108.
20. Католик Г. В. Психодіагностична модель професійного відбору в структурі первинного психотерапевтичного інтерв'ю / Г. В. Католик // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Філософія. Психологія. Педагогіка. — К., 2016 — С. 137–148.
21. Католик Г. В. Особливості професійної Я-концепції практичного психолога у роботі з підлітками із психосоматичними серцево-судинними захворюваннями / Г. В. Католик, М. С. Компанович // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологія: зб. наук. праць / за ред. М. М. Цимбалюк. — Вип. 2 (2). — Львів: ЛДУВС, 2016. — С. 44–55. (Дисертант розробив структуру Я-концепції, аналіз науково-методичних підходів та структуру психокорекційних інтервенцій).
22. Католик Г. В. Континуально-ієрархічна структура професійної та особистісної складових концепції Я дитячого практичного психолога / Г. В. Католик // Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України. Серія «Психологія», випуск № 3 (11), 2018. — С. 54–77.
Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних
23. Католик Г. В. Сприйняття страху смерті в контексті замісної реляційної терапії та танатопедагогіки / Г. В. Католик, Й. Біннебезель // Психологія і особистість. — 2015. — № 2 (8), ч. 2. — С. 208–222. (Дисертант розробив систему психотерапевтичних впливів при роботі із страхом смерті)

24. Католик Г.В. Онтогенетичний підхід в контексті сучасного розуміння динаміки формування Я-концепції практичного психолога / Г.В. Католик // Психологія і особистість. — 2016. — № 1. — С. 174–181.
25. Католик Г.В. Сучасна модель онтогенетичного підходу до розуміння розвитку «Я-концепції» практичного психолога / Г.В. Католик // Вчені записки Університету «КРОК». — 2015. — № 21 — С. 74–79.
26. Католик Г.В. Інноваційна модель континуально-ієрархічної структури професійної Я-концепції дитячого практичного психолога / Г.В. Католик // «Science and education a new dimension» (<http://seanewdim.com/>), 2016
27. Католик Г.В. Психотерапевтична діагностика в структурі освітніх проєктів / Г.В. Католик // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія. — К., 2016. — № 8. — С. 51–56.
28. Католик Г.В. Формування професійної складової концепції Я дитячого практичного психолога: від теоретизування до моделювання / Г.В. Католик // Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools, 25 (1). Hamilton, ON. С. 195–201.
29. Католик Г.В. Психодіагностична моделі професійного відбору: конценпуалізація, емпірична верифікація / Г.В. Католик // Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools, 27 (3), 269–ON. С. 273–279
30. Katolyk H. The Motional Strategies of A Person / H. Katolyk, O. Shtepa // International Journal for Psychotherapy. — 2010. — Vol. 14, N2. — P. 32–38. (Дисертант розробив стратегічні моделі мотиваційного простору особистості).
31. Katolik G. Early pregnancy loss associated with maternal identificftijn process / Katolik G., Shishak O. // American Journal of Fundamental, Applied and Experimental Research, 2016/2 (2) — P. 65–84. <http://journal.ua-usa.org/images/SWF/Journal-2016-2-2/Journal.html>. (Дисертант провів професійні психотерапевтичні рефлексії випадків ранньої втрати вагітності та їх наслідків).
32. Katolyk H. Doświadczenie penthosu, czyli próba uporządkowania pojęcia lęku tanatycznego / Józef. Binnebesel, Zbigniew Formella, Halyna Katolyk // Medycyna paliatywna — 2018; 10 (3). — S. 145–149 (Дисертант розробив концепцію психотерапевтичної допомоги дітям, що переживають страх смерті).
33. Katolyk Halyna. Ontogenetic approach in the context of modern appreciation of the dynamics of formation of the I-concept of childhood psychotheraphet — Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie / Polrocznik: Annales Peadagogiczca Cracoviensis. Studia Pedagogica, TOM XI

**Опубліковані праці, які додатково відображають наукові
результати дисертації**

Навчально-методичні посібники та методичні рекомендації:

34. Католик Г.В. Техногенні катастрофи: психологічна допомога очевидцям та постраждалим / Г.В. Католик, І.О. Корнієнко. — Львів : Червона калина,

2003. — 64 с. (Дисертант провів аналіз сучасних наукових досліджень ПТСР, психотерапевтичні рефлексії практичної роботи та психокорекційні інтервенції при ПТСР у дітей та підлітків).
35. Католик Г.В. Техногенні катастрофи: психологічна допомога очевидцям та постраждалим. Вид. 2-ге, доповнене / Г.В. Католик, І.О. Корнієнко. — Львів : Червона калина, 2003. — 245 с. (Дисертант провів аналіз наукових досліджень ПТСР, психотерапевтичні рефлексії практичної роботи та розробив психокорекційні інтервенції при ПТСР у дітей та підлітків).
36. Католик Г.В. Скривджена дитина / Г.В. Католик, І.О. Корнієнко. — Львів, 2005. — 296 с. (Дисертант розробив методичні рекомендації при психокорекційній роботі з скривдженими дітьми).
37. Католик Г.В. Практикум з психології (Психологія агресії, конфлікту, любові): навч. посібник / Г.В. Католик, Г.Є. Михальчишин. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. — 128 с. (Дисертант розробив структуру посібника, аналіз науково-методологічні підходи та структуру психокорекційних інтервенцій при роботі з агресією та конфліктами у юнацькому віці).
38. Католик Г.В. Дитячо-юнацька психотерапія / Г.В. Католик, А.В. Кігічак-Борщевська. / Основи психотерапії: навчальний посібник за заг. ред К.В. Седих, О.О. Фільца, Н. Єзавацької — Полтава-Алчевськ : ЦПК, 2013. — С. 223–255. (Дисертант розробив теоретичні основи дитячої психотерапії в контексті сучасних підходах та історичного підґрунтя).

Статті в інших наукових виданнях

39. Католик Г.В. Особливості психокорекції адаптаційних розладів студентської молоді / Г.В. Католик // Психологічні студії ЛНУ : зб. наук. праць. — 2004. — Т. 1. — С. 43–51.
40. Католик Г.В. Особливості ціннісних орієнтацій хворих, що перенесли інсульт / Г.В. Католик // Практична медицина. — Львів, 2004. — Вип. 3. Т. X — С. 51–57.
41. Католик Г.В. Віддзеркалення суспільних трансформацій у динаміці юнацької психотерапевтичної групи / Г.В. Католик // Соціогуманітарні проблеми людини. — Львів, 2006. — № 5 — С. 23–30.
42. Католик Г.В. Психотерапія в контексті світоглядної, мистецької та наукової ідентифікації / Г.В. Католик // Проблеми емпіричних досліджень у психології. — К., 2010. — С. 167–174.
43. Католик Г.В. Професійне становлення психолога в контексті психологічної допомоги дітям та молоді / Г.В. Католик // Соціогуманітарні проблеми людини. — 2012. — № 6. — С. 204–214.
44. Католик Г.В. Інноваційні підходи до формування професійної Я-концепції психолога-практика в умовах безперервної професійної освіти (за напрямком психодинамічна інтегративна дитячо-юнацька психотерапія) / Г.В. Католик // Наукові записки Національного педагогічного університету

- імені М. П. Драгоманова: зб. наук. статей. — Серія: «Педагогічні науки». — К., 2016. — випуск 129. — С. 70–80.
45. Католик Г. В. Я-концепція практичного психолога: онтогенетичний підхід в контексті дитячо-юнацької психотерапії / Г. В. Католик // Вінницький державний педагогічний університет. Наукові записки: серія «Педагогіка і психологія». — Вінниця, 2016. — вип. 46. — С. 148–152.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

46. Katolyk H. Die volkstümlichen Mythen als einpsychologischen Faktorder Identifikation des Ukrainischen Jungs / H. Katolyk // Material des Weltkongress fuer Psychotherapie. — Wien, 2002. — P. 241–146.
47. Katolyk H. Analyse des Zustands der Kindheit und Jugendschaft in der Ukraine / H. Katolyk // Material des Weltkongress fuer Psychotherapie. — Wien 2002. — P. 178–181.
48. Katolyk H. Globalizacja i naród: psychoterapevatychny widok własnej koncepcji współczesnej / H. Katolyk // Europejczyk tworca cywilizacji rozwoju I postępu. — Warszawa: Wydawnictwo Polskeigo Towarzystwa Uniwersalizmu, 2014. — S. 14–23.
49. Католик Г. В. Структурна інтегративна трьохвимірна модель після-дипломної підготовки / Г. В. Католик // Тези звітної наукової конференції філософського факультету; відп. за вип. проф. В. Мельник. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. — Вип. 8. — С. 208–211.
50. Католик Г. В. Ідентичність в контексті ранніх стосунків / Г. В. Католик // Львів : Тези звітної наукової конференції філософського факультету. — 2011. — С. 170–174.
51. Католик Г. В. Досвід психотерапевтичної роботи з дітьми трудових емігрантів / Г. В. Католик // Транснаціональні сім'ї як наслідок української трудової еміграції: проблеми та шляхи їх розв'язання // Збірник наукових статей на Міжнародній науково-практичній конференції. — Львів, 2012. — С. 178–185.
52. Католик Г. В. Модерні онтогенетичні підходи до розуміння динамічних аспектів розвитку «Я-концепції» практичного психолога / Г. В. Католик // Матеріали звітної конференції ЛНУ, 2012. — С. 92–101.
53. Католик Г. В. Модерні підходи до розуміння динамічних аспектів розвитку «Я-концепції» дитячого психотерапевта в онтогенетичному контексті / Г. В. Католик // Форум психіатрії та психотерапії. — Львів, 2012. — Т. 7. — С. 41–61.
54. Католик Г. В. Особливості «Я-концепції» практичних психологів у контексті динаміки формування в освітньому професійному просторі / Г. В. Католик // Тези звітної конференції кафедри психології філософського факультету, ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. — С. 235–242.

АНОТАЦІЇ

Католик Г. В. Концепція Я дитячого практичного психолога. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 — педагогічна та вікова психологія. — Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ, 2019.

У дисертації представлені результати дослідження особливостей формування концепції Я дитячого практичного психолога. Здійснено теоретико-методологічне обґрунтування авторського підходу до проблеми формування концепції Я практичних психологів у системі післядипломної освіти. Вивчено умови формування адекватного образу професії дитячого практичного психолога, проаналізовано процес формування концепції Я в освітньому післядипломному процесі в проекті з психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психокорекції та психотерапії. Побудовано теоретичну модель континуально-ієрархічної структури концепції Я дитячого практичного психолога, теоретичну модель становлення концепції Я дитячого практичного психолога. Обґрунтовано модель професійного освітнього простору в контексті формування концепції Я. Створено психодіагностичну програму для первинного психотерапевтичного інтерв'ю з метою якісного професійного відбору кандидатів для оволодіння системою інтрапсихічних та інтерперсональних взаємодій в напрямку психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психокорекції та психотерапії. Емпірично досліджено динаміку формування концепції Я дитячого практичного психолога в процесі оволодіння знаннями і навиками психотерапевтичної роботи у освітньому проекті з психодинамічної інтегративної дитячо-юнацької психотерапії. Розроблено і успішно апробовано авторську проективну методику «Візуалізація концепції Я» для виявлення ресурсних та дефіцитарних особистісних зон з подальшим використанням її як при психодіагностиці поперечних зрізів, так і при лонгітюдному дослідженні та психотерапевтичних компенсаторних техніках.

Ключові слова: концепція Я, професійна та особистісна складові концепції Я дитячого практичного психолога, інтрапсихічне, інтерперсональне, онтогенетичний контекст, динамічні аспекти розвитку концепції Я, структурна інтегративні тривимірна модель післядипломної підготовки, неперервна освіта, модель континуально-ієрархічної структури концепції Я дитячого практичного психолога, психодинамічна інтегративна дитячо-юнацька психокорекція та психотерапія.

Католик Г. В. Концепция Я детского практического психолога — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.07 — педагогическая и возрастная психология. — Институт психологии имени Г. С. Костюка НАПН Украины, Киев, 2019.

В диссертации представлены результаты исследования особенностей формирования концепции Я детского практического психолога. Впервые

обосновано понятие концепции Я детского практического психолога в контексте психодинамического подхода, которая рассматривается как структурно-функциональное, динамическое, интегральное свойство личности. Реализация генетико-моделирующего метода, разработанного С.Д. Максименко, позволила проследить динамику развития и формирования концепции Я детского практического психолога. Благодаря этому теоретически обоснованы основные методологические принципы изучения концепции Я специалиста в контексте психодинамической интегративной детско-юношеской психотерапии. Базируясь на континуально-иерархическом подходе определены структурные уровни концепции Я детского практического психолога. Эксплицированы и описаны компоненты каждого уровня. Обоснованы этапы и выявлены особенности трансформации концепции Я детского практического психолога.

Предложена теоретическая модель становления концепции Я детского практического психолога, в соответствии с которой разработана структурная интегративная трехмерная модель последипломной профессиональной подготовки по направлению «Психодинамическая интегративная детская и юношеская психотерапия».

Определены факторы становления концепции Я детского практического психолога, предложена и раскрыта психотерапевтически-дидактическая структура образовательного проекта. Предлагается теоретическая модель формирования концепции Я детского практического психолога в контексте разработанной нами модели.

Разработана теоретическая модель психотерапевтических воздействий в контексте формирования профессиональной и личностной составляющих концепции Я как средство будущего успешного взаимодействия психолога с детско-юношеской категорией клиентов и их окружением. Обозначены условия и этапы формирования значимых для практического психолога моделей отношений с клиентами детско-юношеской категории и их окружением в контексте формирования концепции Я. Создано образовательно-профессиональное поле для формирования концепции Я детско-юношеского психолога в единстве операционно-технических, рефлексивно-оценочных и смысловых компонентов. Создано психодиагностическую программу для первичного психотерапевтического интервью с целью качественного профессионального отбора кандидатов, учитывая их концепцию Я, мотивационные аспекты, психическое содержание и т.д.

Проведено эмпирическое исследование динамики формирования концепции Я детского практического психолога в процессе овладения знаниями и навыками психотерапевтической работы в образовательном проекте по психодинамической интегративной детско-юношеской психотерапии. Разработана и апробирована авторская проективная методика для выявления ресурсных и «дефицитарных» зон концепции Я с последующим ее использованием, как при психодиагностике поперечных срезов, так и

при лонгитюдном исследовании и психотерапевтических компенсаторных техниках. На основе эмпирического исследования было доказано, что разработанный нами концептуальный подход к многоступенчатому образованию психолога-практика в области психодинамической интегративной детско-юношеской психотерапии и психокоррекции воплотился по завершению обучения в целостную концепцию Я участников образовательного проекта. Таким образом, главным профессиональным инструментом психолога-практика является концепция Я, определяемая нами как сложный феномен: многослойная психическая реальность, включающая различные уровни организации психической деятельности: индивидуальные структуры, коллективные интернализированные структуры, онтогенетические и филогенетические основы, социальные интернализированные интервенции и самореферентность, которые подлежат рефлексивной эксплуатации в терапевтическом контакте с клиентом. Отсюда формирование его концепции Я первично состояло в психокоррекционно-психотерапевтической проработке образов его интрапсихического пространства и последующей профессиональной рефлексии.

Таким образом, концепция Я детского психолога видится нами как первично проработанная и профессионально отрефлексированная личностная концепция Я. Последняя, в свою очередь, представляет собой интернализированные части различных интерперсональных взаимодействий, экстериоризирующихся в виде совокупности представлений человека о себе и составляющих содержание его самопрезентации. На старте, в процессе и по завершению образовательного проекта проведены психодиагностические замеры, которые давали нам возможности контроля становления их концепции Я. Критериями концепции Я было две опции: первая — профессиональная самореализация после завершения проекта и социализация в профессиональной среде (наличие профессиональной практической деятельности, участие в супервизионных проектах, наличие официального рабочего места и т.д.), вторая — гармонизация личностной составляющей концепции Я в аспектах, которые проявляются в конструктивных способах самопрезентации и положительном самоотношения. Представлены результаты сравнения количественных показателей концепции Я детских практичных психологов до образования и при его завершении. Сопоставление результатов, полученных на различных этапах становления концепции Я (от этапа незрелой концепции Я к этапу зрелой концепции Я), позволили проследить динамику тех изменений, которые происходят в характере взаимосвязей между всеми компонентами континуально-иерархических уровней, а также определить ведущую роль различных психологических факторов. Полученные результаты подтвердили включение всех континуально-иерархических уровней в знаковое пространство исследуемого психологического феномена и довели функциональное единство и взаимосвязь компонентов формально-динамического (качественного), содержательно-личностного

и нормативно-императивного уровней профессиональной концепции Я детского практического психолога.

Ключевые слова: концепция Я, концепция Я детского практического психолога, интрапсихическое, интерперсональное, онтогенетический контекст, динамические аспекты развития концепции Я, структурная интегративная трехмерная модель последиplomной подготовки, непрерывное образование, модель континуально-иерархической структуры концепции Я детского практического психолога, психодинамическая интегративная детско-юношеская психотерапия и психокоррекция.

Katolyk H. Self-concept child psychotherapist — Manuscript.

Dissertation for obtaining an academic degree of a doctor of psychological sciences. Specialization 19.00.07 — Educational and Developmental Psychology. — G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the N A P Ukraine, Kyiv, 2019.

The results of professional self-concept development research of practical Psychologists are depicted in dissertation. Theoretical and methodological analyze of author's approach to the problem of self-concept development in system of postgraduate education is carried out. Conditions of formation of adequate image of psychology like profession are described. The development of professional self-concept in educational postgraduate process in integrative psychodynamic child and youth psychocorrection psychotherapy is analyzed. Theoretical model of continual hierarchical structure of professional self-concept of practical Psychologists is constructed. A model of professional education area in the professional self-concept perspective is substantiated. Psychodiagnostic program for initial psychotherapeutic interview is constructed. The main goal of design this program is to increase quality of professional selection of candidates for improving acquirement intrapsychological and interpersonal interactions system in integrative psychodynamic Child and youth psychocorrection and psychotherapy approach. The dynamics of professional self-concept of Psychologist development in attaining of psychotherapeutic knowledge and skills in the educational project of the integrative psychodynamic child and youth psychotherapy was empirically studied. Projective technique «Visualization of self-concept» to identify resources and personal deficit zones was constructed and tested. Technique «Visualization of self-concept» was used in psychodiagnostic processes, longitudinal study, and psychotherapeutic and compensatory techniques as well. The hypothesis that was developed on begin in the research process found its full confirmation.

Key words: self-concept, professional self-concept of practical Psychologist, intrapsychological, interpersonal, ontogenetic context, dynamic aspects of self-concept development, structural integrative three-dimensional model of postgraduate training, continuing education, a model of continual hierarchical structure of professional self-concept of practical Psychologist, psychodynamical integrative child and youth psychological correction and psychotherapy.

Підписано до друку 10. 04. 2019 р. Формат 60 × 90 / 16.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 1,8. Друк на різнографі.
Наклад 100 прим. Зам. № 2517.

Друк: ТзОВ «Компанія „Манускрипт“»
вул. Руська, 16/3, м. Львів, 79008,
тел./факс: (032) 235-52-20, 235-51-40